કન્યા વાંચનમાળા

પુસ્તક ત્રીજું.

ભાગ ૧ લો.

પાઠ ૧.

વિદ્યાધન=વિદ્યા એજ ધન
ગરજ=તમા, પરવા
અવસ્થા=હાલત
ઃું=ખાસ
સાધન=ઉપાય
યત્ન=મહેનત
ય=નક્કી
ચોકસ
ંત=નક્કર
મતલબ, સારાંશ
મહેનત
=નાખી
ી=મુંઝાઇ
=ભેદ
ઝિલોળા, મોજાં
ન=અટકળ
ખોળી
ત=નુકશાન
મ્રામ ફળ
અલ્પજ્ઞાની=થોડા ..નવાળા
વિપત્તિ=દુઃખ
સલાહ=મત
અનાદર=તિરસ્કાર
પ્રસંગ=વખત
જવલ્લે=ભાગ્યેજ
પ્રામ=પેદા
અ..ાઅ=ઠેકાણે, શાન્ત
પુષ્ટિ=મજબુતી
તાત્પર્ય=હેતુ, મતલબ
પ્રશ્નઉત્તર=સવાલ જવાબ
આજીજી=કરગરીને કહેવું તે
લજવાવું=શરમાવું

પાઠ ૨.

જાવા=એશિયાની પૂર્વે બેટ છે
જંગબાર=આફ્રિકામાં એક ભાગ છે
જળમાર્ગે=દરિઆઇ રસ્તે
ઠાઠમાઠથી=રૂઆબથી
વય=ઉમર
અસંતાન=છોકરૂં છૈયું થએલું નહિ

તેવી, ખોબો નહિ ભરાયેલી
દૈવજોગે=ઇશ્વરની મરજીથી
અકાળ મૃત્યુ=એકાએક મોત
ઘરખટલાનું=ઘણીનું
નામુંઠામું=લેવડદેવડનો હિસાબ
કુશળતા=હોંશિયારી
કાનપટીઓ=ભુલ થવાથી કાનની બુટ પકડવામાં આવે છે તે
ભેડો=ટુકડી
[illegible]=ઘરડો
મુંનમ=મુખ્ય ગુમાસ્તો
પ્રમાણિક=સાચો
આપમતલબીયા=સ્વાર્થી
ભક્ષ=ખાવાનું, ખાજ
સ્વર્ગવાસથી=મરણથી
ટકાવી—નભાવી
સહાયતા—મદદ
અબળા=સ્ત્રી જાત
છટા=ચાલાકી
લાવણ્યતા=મધુરપણું
[illegible]ક=આશ્ચર્ય
ઝવેર=ચંચળાઇ, જીવન
તક=વખત
ગળગળો— ગદગદ કંઠે
સરવાયાં=નામાઠામાના ચોપડાનો તારીજો
ગુમાસ્તા=વાણોતર
આડતીઆ=વછીયાત
દલાલ=માલ ખરીદવામાં તથા વેચવામાં મદદગાર માણસો
બારીકીથી=ઝીણી નજરે, ઉંડા ઉતરીને
રજુ=હાજર
પરવાનગી=મંજુરી
સીલક=બાકી
મહત્વનું=અગત્યનું
ગંજાવર=મોટો
અશક્ય=ન બની શકે તેવું
દાબ=સત્તા
નામના=આબરૂ, કીર્તિ
ઉદાહરણ=દાખલો

પાઠ ૪.

સરદારી=ઉપરીપણું
મન મારવું=મનને કબજે રાખવું
ફાંસો=જાળ
કાબુ=લગામ
યોગી=જોગી પુરૂષો
ડગાવી=ડોલાવી
તર્કવિતર્ક=તરંગો, જુદા ખોટા વિચારો
અંકુશ=દાબ
બહેકે છે=ફાટે છે
આધીન=તાબે
લપટાઇ=ફસાઇ

કર્તવ્ય=કરવા યોગ્ય કામ
વિરૂદ્ધ=ઉલટી
દગોફટકો=લુચ્ચાઇ
એસતી=મેળાપ
 એસતી એ નામ છે
રંજાડવા=દુઃખી કરવા
મનોવિકાર=મનમાં થતો ફેરફાર
વાસના=ઇચ્છા
નિરપરાધી=વાંક વગરની
ધાવાની=દોડી જવાની
બીજા પ્રત્યેનો=બીજા સાથેનો
તેની ખાતર=તે માટે
વૃત્તિ=મરજી
ગુલામ=ચાકર
ચડસ=શોખ
જાથુ=કાયમનું

પાઠ ૫ મો.

ચિત્રકુટ=પર્વત છે
ભેટ=મળવું
સમાગમ=મેળાપ
આશ્રમો=ઋષિઓને રહેવાના મઠ
ઉત્તરક્રિયા=મરણ પછી મરનારની
 પાછળ કરવાનું કામ
સમાધાન=મનના ગુંચવાડાનું
 મટવું તે
નિઃશંક=વહેમ વિના

રાજનીતિ=રાજ્ય ચલાવવાની
 બાબત
સુમંત્ર=મોટા પ્રધાન
કેવળ=સાવ
કાર્ય=કામ
મળ=મેલ
પુષ્પમાળ=ફુલની માળા
કુંકુમ=કંકુ
ધર્મ=ફરજ
પરલોક=દેવલોક
આપત્કાળમાં=દુઃખની વખતે
છળે છે=છેતરે છે
મનસા=મનવડે
વાચા=વાણીવડે
કર્મણા=કામવડે
નિજ=પોતાનો
બંધુ=ભાઇ
પીડિત=દુઃખ પામેલા
મહાત્મા=મોટા પુરૂષ
વેળાએ=કોઇ વખતે
ઉપવન=બગીચો
વાટિકા=વાડી
ભસ્મ લેપિત=શરીરે રાખ લીપેલી
ચંદન ચર્ચિત=શરીરે સુખડ
 લગાવેલા
ધર્મકાર્ય તત્પર=ધર્મનું કામ
 કરવામાં તૈયાર થએલી

પાઠ ૭ મો.

કંટાળી=મુંઝાઇ
ઝીકટીકી=ઝીકના લુગડામાં
મથી=લાગી રહી
વેલપત્તી=વેલ અને પાંદડાં
ફતેહમંદીથી=સંપૂર્ણ આશાથી
એક સપાટે=પહેલીજ ઘડીએ
વાની=ચીજ
કસણવામાં=ગુંદવાંમાં
ખામી=કસર, ખોટ
અજમાવી=મહાવરો કરી
ટકોરા=ઠોકર
ઉત્સાહ=ઉમંગ
નિષ્ફળ=નાઉમેદ
નિરૂત્સાહી=ઉમંગ વિનાનો
મથન=મહેનત
ઉથલો=કોઇ પણ કામમાં ઉમંગથી અડગ રહેવું તે
લેવા જોગ=લેવા લાયક
જારી=ચાલતું
ધૈર્યથી=ધીરજથી
સતત્ મહેનત=પૂરેપૂરી મહેનત
પાર પાડવું=પૂરૂં કરવું
સિદ્ધ થાય=પાર પડે
વકતાઓ=ભાષણ કરનારાઓ
લક્ષ્મણા=કૃષ્ણની પટરાણી
યથાર્થ=બરાબર
લુખો=નિરરસ

પાઠ ૮ મો.

ખાનદાની કુટુંબ=ઉંચું કુળ
બયાન=વૃત્તાંત, જીવન ચરિત્ર
હીજરી=મુસલમાની
ગળથુથી=ગોળ વગેરેનું પાણી કરી રૂના પુંમડાવતી બાળકને પ્રથમ પાય છે તે
ધાંટી=પંજો
શાદી=વિવાહ
ગૂમ થએલી=ખોવાએલી
કોતર=ગુફા
કુરાન=મુસલમાન ધર્મનું પુસ્તક
બખીલ=કંજુસ, લોભી
જુલમી=બળાત્કાર કરનાર
કાજી=ગોર, ધર્મનો ઉપદેશ કરનાર
મુદામ=ખાસ
મિજાજ=ક્રોધી સ્વભાવ
નીકા=પરણેતર
ગોંધાઇ રહેવું=પુરાઇ રહેવું
પટાવવા=ફોસલાવવા
પતકરી=કબુલ કરી
આબાદ કરી=જમાવી
નાહક=વગર કારણે
બુરાઇ=ખોદણી
ભમાવ્યાં=દુઃખી કર્યાં
મચાવ્યું=કર્યું

ગુજરાન=ભરણ પોષણ
તજવીજ=ગોઠવણ
માફક=અનુકુળ
શાદી=વિવાહ
પરંતુ=પણ
પ્રસંગ=વખત

પાઠ ૧૦ મો

ગપાટા=આડીઅવળી ખોટીવાતે
ટળવળતા=વલવલતાં
રોકકળ=રોવું અને કકળવું
કુથલી=નિંદા, ખોદણી
અપવિત્ર=અશુદ્ધ
પરનિંદા=પારકાની ખોદણી
સાચાં જુઠાં=આઘી પાછી
ખમવું=વેઠવું
ગાંઠતી=ગણતી
આભ એક તસુ બાકી છે=બહુ અહંકાર થઇ ગયો છે
પુમડે પાણી પાવું=દુઃખ દેવું
બડાઇ=ડોળ
હાંકવા લાગી=કરવા મંડી
તરેહતરેહના=ભાતભાતનાં
હાલત=સ્થિતિ
ઠસ્સો=ઠાઠ
જમાનો=વખત
ઉગરે ઉચાટ=ઉગરે તો ઉચાટ થાય કે અરે રામ આટલું ખરચવું રહી ગયું
નાકમાં ઉંટ ચાલ્યાં જાય=અભિમાની માણસના નાક ફુલે છે તેથી એમ કહેવાય છે.
સાસરી=સાસરૂં
વાંદરાને નીસરણી મળી=વાંદરૂં મૂળે ચંચળ તો છે, ને તેમાં વળી નીસરણી મળે એટલે બહુ ઠેકડા મારે
પોશાક=પહેરવાનાં લુગડાં
ગાનતાન=ગાવું, બજાવવું
રિવાજ=ચાલ
ઓર=જુદીજ
કજોડાં=વરવહુની ઉમરમાં બહુ ફેર
છુંદણાં=તાજવાં
મૂહુર્ત=સારો વખત
કાનોકાન=રૂબરૂ
મિજાજ=ગુસ્સો
વઢકારી=વઢકણી
ઉધડી લીધી=બોલીને પાછી પાડી દીધી
ધાંટા=રાડો
કોતરડા=ખામી, દોષ
મહોર મહોરની માપે=ખુબ મેણાં દઇ પાછી પાડે
આખણે=છિદ્ર ઉઘાડાં કરે
ઓળ=બાજુ
છાવરીવાળે=વાંક ઢાંકી દે

મહોલ્લા=શેરી
ઘેરઘેર માટીના ચુલા=બધાં એક સરખાં છે
બ્રહ્મા=દુનિયા ઉત્પન્ન કરનાર દેવ
કાગળ=ચીવટ
નકલ=એકના જેવું બીજું
મત=વિચાર
જોગ=લાયક
અનુભવ=મહાવરો
પ્રયત્ન=મહેનત
સ્વાભાવિક=કુદરતી
કથન=વેણ
અસર=લાગણી

પાઠ ૧૧ મો.

કલિઆર=કાળીયાર અથવા નર
ઘોડો મારી મૂકયો=ખુબ દોડાવ્યો
છલંગ=ઠેકડા
નજીક=પાસે
અદસ્ય=ન દેખાય તેમ
નિરાશ=આશા ભંગ
નિશ્ચય=નક્કી
યુક્તિ=કળા
મરદાઈ=બહાદુરી
દાખવી=બતાવી
ઉગારવા=બચાવવા
તત્પર=તૈયાર
અંદેશો=વહેમ
ઉત્કંઠા=ઇચ્છા
વિચારશીળ=વિચારવાળા અક્કલ વાળા
મહાત્મા=મોટા પુરૂષો
સુજ્ઞાન=સારૂં જ્ઞાન
સદગતિ=મોક્ષ
સરત=ઠરાવ
માન્ય=કબુલ
જમાનો=વખત
ફરક=ફેરફાર
પ્રમાણ ન કરે=કબુલ ન કરે
અંતઃકરણ=મન
નરસાનો=નઠારાનો
તોલ=ગણતરી
ભોમીઓ=રસ્તાનો માહીતગા માણસ
તજવું=છોડવું
કુખ=પડખું
પડછ=દોરી
નિષ્ફળ=ફોકટ
ભાસવાથી=લાગવાથી
ગરક=બુડતો
એકાએક=એકદમ
સ્વાર્થી=મતલબી

પાઠ ૧૩ મો.

મરદાની=મરદને શોભે તેવી
અસ્ત્ર=ફેંકીને મારવાનું હથીયાર

શસ્ત્ર=હાથમાં ઝાલીને મારવાનું હથીયાર
પ્રવીણ=હે.શિયાર
શૂરવીર=બહાદુર
કીર્તિ=આબરૂ
વંશજ=વંશમાં ઉત્પન થએલો
દ્વેશ=વેરભાવ
પ્રબળ=જોર
કારસ્તાન=કપટી કામો
ધાક=બીક
ઉપજીવીકા=ગુજરાન
લાચારી=નિરૂપાય
વિશ્રામ=વિસામો
અથઇતિ=પહેલેથી છેલ્લે સુધી
બાજુએ=પડખે
ભયભરેલો=બીકવાળો
ધસી=દોડી
ઉછળી=કુદકો મારી
કદમ=ડગલાં
ઘટા=ખીચોખીચ ઝાડ
સૌંદર્ય=રૂપ
ફાંદામાં=પાસમાં
ઘાટ=વિચાર
રચ્યો=બનાવ્યો
સભ્યતા=વિવેક
પટરાણી=મોટી રાણી
ઠાઠમાઠથી=ભભકાથી

ડોળ=દેખાવ
મુદ્દામ=ખાસ માણુસ
બીન અનુભવી=અજાણ્યો
ભવ્ય=મોટી સુંદર
ખંડ=ભાગ
પરપુરૂષ બીજો પુરૂષ
તરકટ=કપટ
ચકચુર=બે ધ્રુર, બેભાન
વધ કર્યો=મારી નાખ્યો
રોન=ચોકી
કોટવાળ=ફોજદાર
સમક્ષ=પાસે
લાસ=મુડદું
વાઘણ જેવી=બીહામણી
પ્રશંશા=વખાણ

પાઠ ૧૪ મો.

અધીરાસો બાવરા=ધીરજ વગ.. નો માણુસ ગભરાઇ જાય છે. બાવરો બની જાય છે.
ધીરાસો ગંભીર=ધીરજવાળો માણુસ ગંભીર એટલે ઠાવકો બની જાઇ કામ પાર પાડી શકે છે
સો એ સ:એનું તે રૂપ છે
આપત્તિ=દુઃખ
મુક્ત=છુટા
તફાવત=ફેરફાર

ખામોશ=ખમી ખાવું
રણસંગ્રામ=લડાઇનું મેદાન
સહેજસાજ=જરાતરા

કૃત્ય=કામ
દુરદ્રવ્ય=નકારા જોગો
હાયવરાળ=બકવાટ
વેણ=વચન
સદ્‍ગુણ=સારોગુણ
યોગ્ય=વાજબી
દુર=છેટે
ભાવતી=મનગમતી
જોગવાઇ=સગવડ
સાધી લેવું=પાર પાડવું
ઘટિત=લાયક
હેબક=ગભરાઇને ડરી જઇ ઉભા રહેવું તે
કમી=ઓછું
ઓશિયાળું=ઢીલું નિસ્તેજ
વૃત્તિ=ઇચ્છા
ભાગ્યેજ=જવલ્લે, વખતે
બાકરી બાંધવી=વેણ ઉપર વેણ મારવાં, સામુ થઇ જવું
પ્રકૃતિ=સ્વભાવ
ગર્વિષ્ટ=ગર્વવાળી અભિમાની
પંક્તિ=હાર
ચંચળ=ચાલાક
મંદ=ઢીલી
મહત=મોટાં

પા. ૧૬ મો

ફીકર=કાળજી
અલબત=ખરેખાત
અપેક્ષા=ઇચ્છા, આશા
નામકરણસંસ્કાર=નામ પાડવાની વિધિ
કઠિણતાસુચક=પ્રતાપી, ભયઉત્પન્ન કરનારો
વ્યવહારઉપયોગી=દુનીયાદારીમાં કામ આવે એવી
પાયો=આધાર, મંડાણ
મનુસ્મૃતિ=મનુભગવાને રચેલો વ્યવહારઉપયોગીધર્મગ્રંથ
અનુમાન=અટકળ
તરૂણ=જુવાન
ભર્તાર=ધણી
બોધ=ઉપદેશ
સ્વીકાર્યો=કબુલ કર્યા
દરજ્જો=પદવી
શકભરેલું=શંકાવાળું
બોથડ=અણઘડ, મૂર્ખ
અંગ=ભાગ
સંમતિ=મત, સલાહ
ઘર વાખરો=ઘરવહેવાર ચલાવવા જોઇતું રાચ રચીલું
વિધિ=રિવાજ રીતભાત
કુમારિકા=કુવારી નાની દીકરી

સૂચવે છે–જણાવે છે
છુટાછેડા=લખણું વરવહુનો જે સંબંધ છે તે બંધ થવો તે
હવાલો=કબજો
કુળવધુ=કુળવાન વહુ
સરભરા=મેમાનગતિ
આગ્રહ=તાણુખેંચ
હદઉપરાંત=ઘણો
શ્રીમંત=પૈસાદાર, તવંગર
મેણાંઓઠાં=સહનનકરાય તેવાં વચન
ફરજ=હક
વારસો=વારસામાં મળેલું
કુલીન=કુળવાન

પાઠ ૧૭.

કંજુસાઇ=લોભાપણું
સાંકડું=નાનું, ટુંકું, ઉદાર નહિ
વૃત્તિ=ઇચ્છા
લાહે=બળતરા, હાયવોય
અનીતિને માર્ગે=ખોટે રસ્તે
નિરૂપીયોગી=નકામું
ચરૂ=રંગાડું
કિંવા=અથવા
નિસાસો=દુઃખને લીધે ઉંડેથી શ્વાસ નાખવો તે
શિલા=પત્થર, ખડકું
પ્રાણ ગયે=જીવ જાય તો પણ
મકખીચુસ=લોભી
ચમડી=ચામડું
દમડી=દામ, પૈસા
કૃપણ=લોભી
જેરબંધ=કોરડો
પેટે પાટા બાંધે=ભૂખ્યા રહે
ઉડાઉપણું=આછકલાઇ ખરચાળપણું
ગણના=ગણતરી
છાજે=શોભે
નિરર્થક=નકામું
સીંચ્યું=સધર્યું એકઠું કર્યું
દોહીલા=દુઃખના આકરા
કહાણી=કહેવત
હાંસી=મશ્કરી
રજુ કર્યો=હાજર કર્યો
શિરપાવ=પહેરામણી
કસર=ઓછો ખર્ચ
દાનત=ઇચ્છા
યથાશક્તિ=ઘટતો, વ્યાજબી

પાઠ ૧૮.

શકુંતલા=મેનકાની દીકરી, એને કણ્વ ઋષિએ ઉછેરી હતી, તે દુષ્યંત રાજા વેરે પરણી હતી
ગૌતમી=શકુંતલાને ઉછેરનાર તાપસી
ભાંડું=કુંટુંબી
આજ્ઞા=રજા

નમસ્કાર=પગે લાગવું તે
પ્રણામ પૂર્વક=નમસ્કાર સહિત
પરિક્રમણ=ફેરો, પ્રદક્ષિણા
પ્રિયંવદા=શકુંતલાની સખી
ઉત્કંઠા=ઇચ્છા
વિયોગ=જુદું પડવું તે
વનજ્યોત્સના=એક જાતની વેલ
આણી તરફ=આ બાજુ
શાખા=ડાળી
કાશ્યપ=મરીચીના પુત્ર
સૂપરત=ભલામણ
ભારેવાહી=ગર્ભંતી,ભરેહાડે
નિર્વિઘ્ને=કાંઇ અડચણ વિના
શુભ વર્તમાન=વધામણી ખુશ ખબર
વીસરૂં=ભૂલું
પાલવ=છેડો
સાહી=પકડી
કાં=કેમ, શા માટે
જતન=રક્ષણ
સંપ્રદાય=ધારો
તેડ=કાંઠો, છેડો
ધટારત=વાજબી
વૃક્ષ=ઝાડ
સંદેશો=સમાચાર
સારંગરવ=શકુંતલાને સાસરે મૂકવા જનાર માણસ

પાઠ ૨૦.

શક્તિ=બળ
વિકરાળ=ભયંકર
સૃષ્ટિ=દુનીઆ
સ્વાભાવિક=કુદરતી
અંકુશ=હાથીને વશ કરવાનું લોઢાનું હથિઆર
યોજના=ગોઠવણ
નિર્બળ=ઓછું બળ
બારીક=ઝીણો
અદ્ભુત=નવાઇ પમાડે એવાં
પરિણામ=ફળ
નાથ=બળદનું નાક વીંધી ને જે દોરડું નાખવામાં આવે છે તે
નીરમ=વહાણમાં અમુક વજન મુકવામાં આવે છે તે
સુકાન=વહાણ અગર આગબોટની દિશા બદલાવાનો સંચો
બેફેદ=ઉદ્ધત
નિર્ણય=નિકાલ

પાઠ ૨૧.

મીનળદેની=સિદ્ધરાજની મા
શીલવતી=પતિવ્રતા
સ્વહસ્તે=પોતાને હાથે
કુખે=પેટે
વીરહાક=બહાદુર પુરૂષની રાડ
નિપુણતા=હોશિયારી

ફતેહમંદીથી=રૂડી રીતે
પ્રવીણ=હોશિયાર
અમાત્યો=પ્રધાનો
ચકિત=આશ્ચર્ય
મુકરર=નક્કી
જબરાઇથી=બળાત્કારે
ધન્યવાદ=શાબાશી
જરૂ=હદ
મુખત્યાર=ધણી
નીડરપણે=બીક રાખ્યા વગર
સાર્વજનિક=સર્વ જણના ઉપયોગનું
દુભવી=દુઃખી કરી
દલીલો=કારણો
ખાસ હેતુ=ખરૂ કારણ
અગાધ=ઘણી, બેહદ
ખોડીલો=વાંકો

પાઠ ૨૩ મો.

મૃગજળ=ઝાંઝવાનું પાણી
અભાગીઆ=નસીબ વગરનાં
તૃષાથી=તરસથી
હેવાલ=વર્ણન
નળકાંઠા=ઝાલાવાડની પૂર્વે આવેલો ભાગ
અસહ્ય=સખત
ઇરાદે=વિચારે
ક્ષિતિજ=આકાશ અને જમીન જ્યાં મળી ગયા જેવું દેખાય તે
છોળો=મોજાં
ખાતરી=સાબીતી
ખારપાટ=ખારી જમીનનો પ્રદેશ
પરાવર્તન=કિરણો પૃથ્વી ઉપર પડી પાછા ફેંકાય તે
ગંધર્વનગર=દેવના ગવૈયાનું શહેર
નામીચો=જાણીતો
ઘાડા=જાડા, ઘટ્ટ
ઓળો=પડછાયો
જાદુઇ=ચમત્કારવાળો
પ્રાચીન=જુનું
વિશાળ=મોટું
મુળપ્રમાણે=મુળ આકારને મળતો

પાઠ ૨૪ મો.

મરદાની=મરદને શોભે તેવી
પુરાવો=સાબીતી
ઋગ્વેદ સંહિતા=ઋગ્વેદના મંત્રનો સંગ્રહ
વરૂણદેવ=જળદેવ
નાવમાં=વહાણમાં
નૌકા=વહાણ
સમુદ્રયાન=સમુદ્રની મુસાફરી કરવી તે
ભ્રગુકચ્છ=ભ્રગુ ઋષિનો આશ્રમ એટલે ભરૂચ
પૂર્વજન્મ=પ્રથમનો અવતાર

પાઠ ૨૫ મો.

શુમારે=આશરે

નામના=કીર્તિ
વિરલી=બહાદુર
બાનુ=સ્ત્રી
લીલાલહેર=આનંદ
રાજ્યકર્ત્તા=રાજ્ય કરનાર
ખિતાબ=ઇલ્કાબ
સર=સાહેબ
લેડી=સ્ત્રી જાતનો માનવંતો ઇલ્કાબ
ઉપનામ=એક નામ સાથે કહેવાનું બીજું નામ
ગુપ્તદાન=છાનું દાન નામ બહાર ન પાડતાં જે દાન કરવું તે
માહા=મ્હારા
ઉશ્કેરાઇ=જાગ્રત થઇ
આદર્યું=શરૂ કર્યું
ખામખુમીથી=ઘણાજ આનંદથી
અજમાયેશ=આશરો
આનાકાની=હાના
માવતર=માબાપ
ભયંકર ઘણુંજ દુઃખદાયી
વય=ઉમર
બેહસ્તનશીન=સ્વર્ગવાસ

પાઠ ૨૭ મો.

શોખ=આનંદ
યોગ્ય રીતે=જ્યાં જે મૂકવો જોઇએ ત્યાં મૂકવો તે

ઝુંમર=કાચનું કે ધાતુનું ઝાડ
પ્રવાસી=મુસાફર
ધોળીને=ચુનો કે ખડી દઇને
લક્ષમાં=ધ્યાનમાં
સ્વચ્છતા=ચોકખાઇ
જરૂર પુરતી=જરૂર જેટલી
પ્રત્યેક=દરેક
ઓપવાળો=ચળકતો
નકશીદાર=કારીગરીવાળો
ખેર=રજ, ધુળ, છેપટ
અસર=લાગણી
તેજસ્વી=તેજવાળી
આકર્ષક=જે તરફ સહજ નજર ખેંચાય તેવાં
ભાંજગડ=માથાકુટ
મેળખાય=મળતા આવી શોભામાં વધારો કરે
મિશ્ર રંગો=મેળવણીથી બનાવેલા રંગો
ખુણે વચાળે=ખુણે ખોચરે જ્યાં ત્યાં

પાઠ ૨૮ મો.

સ્વદેશ પ્રીતિ=પોતાના દેશ ઉપર વહાલ
ચાહે છે=ઇચ્છે છે
વિદેશ=પરદેશ
મુશ્કેલ=અઘરૂં
સ્વાભાવિક=કુદરતી

સંસ્થા=દેશ સુધારા માટે ખોલેલું ખાતું
રાજ્ય ભક્તિ=રાજ્ય તરફ વફાદારી બતાવવી તે
ઉન્નતી=ચઢતી
દાખવી=બતાવી
રંજાડે=દુઃખ દે
બેવફા=ખુટલ, હરામી
અહિત=નુકશાન
દીંગ=આશ્ચર્ય
મંજાવર=મોટું
અવધિ=હદ વગરનું
એલચી=વકીલ
સત્તાધારી=સત્તાવાળો મોટો અમલદાર
જન્મ પર્યંત=જીવ્યો ત્યાં સુધી
પત કર્યું=કબુલ કર્યું
સર=તાબે
ભીસ=દાબવા માટે બળ કરવું તે
ઝંપલાવે છે=પડે છે
સર્વસ્વ=પોતાનું બધું
અર્પણ કરવા=આપવા
અનાથ=નિરાધાર
પોષવા=પોષણ કરવું
ભગીરથ=મોટો
પણ=વચન
જુસ્સો=લાગણી
શાસ્ત્રીય=શાસ્ત્ર પ્રમાણે
યથાશકિત=જેવી જોઇએ તેવી
એળે=નકામું

પાઠ ૨૯ મો.

રાણા, હાડા } એ રજપુતની જાત છે
અંગ=શરીરનો ભાગ
દ્વંદ્વ=એક બીજાનો હાથેહાથ મેળવી બઝવું તે
બદશીકલ=કદરૂપું
સ્થળે=જગ્યાયે
માનવંતા=માનવાળો
કાંતિવાન=રૂપાળો
નામર્દ=બાયલો
આશાબંધી=ગર્ભવંતી
સલાહકાર=મદદગાર
વીરહાક=બહાદુરીની રાડ
ઓચીતું=કારમું
કંટાળીગયા=મુંઝાણા
ફાટફુટ=કુસંપ
સંખ્યાબંધ=ઘણા
સમય સુચકતા=વખત પ્રમાણે કેમ વર્તવું તે
છક=આશ્ચર્ય
પડદો રાખવો=ઓઝલ રહેવું
બખ્તર=લોઢાના તારનો બનાવેલો ડગલો

મસલત=છુપીવાત, વિચાર
ગાબડું=બાંકુ
ખંત=હોંસ
અસાર=ખોટો
યવનો=અસુર, મુસલમાનો
અબળા=સ્ત્રી
દુરસ્ત=સમી
માંડલિક=તાબાના, ખંડીઆ
વારે=મદદે
કેસરીઆં=કેસરી રંગમાં રમવા માટે તૈયાર થઇ યાહોમ કરી રણમાં પડવું તે

પાઠ ૩૧ મો.

આપબળ=પોતાનુંજ બળ
મેઘ=વરસાદ
કાળજી=ચીવટ
ફતેહ=જીત
બાહુબળ=હાથનું બળ, આપ બળ
મહત્વના=મોટાં, અગત્યનાં
મુસીબતનાં=અઘરાં
ટેક=પણ, વચન
ઓશિયાળાં=પરાધીન
કાળા માથાનું માનવી=દરેક માણસ
આત્મબળ=દૃઢ નિશ્ચય
જીવન ચરિત્ર=હેવાલ, વૃત્તાંત
શક્તિ=બળ
આશ્રય=આધાર
પરાપૂર્વ=ઘણા જુના વખતથી
ઘવાએલ=જખમી થએલ
સારવાર=ચાકરી
રણક્ષેત્ર=લડાઇનું મેદાન
વલે=હાલ, હાલત
સ્વાર્થ=પોતાનોજ લાભ
દૃઢ=મજબુત

પાઠ ૩૨

ડુસકા=હીબકવું
ગણે=ગણે
પજવીને=મુંઝવીને
પેશ પહોંચાડે=તોબા પોકરાવે, કાયર કરે
ઢાંકયું=પીરસણું
ચડભડી પડયા=બોલાબોલી કરી લડવાને તૈયાર થયાં
છણકો=રીસ
શેર=વાઘ
વાદે=વાદ કરીને, જોઇને
ઉઠે=નીવડે
જાદે=વધારે, જાસ્તી
મોઢે ચડાવ્યો=ફટવ્યો
આપખુદી=સ્વતંત્રપણે, મરજી મુજબ
મનસ્વી=મરજી મુજબ
વાંઝીઆબાર=જેને ઘેર કોઇ છોકરૂં અવતર્યું ન હોય તે

સુખચેન=મજા, આનંદ
લાડઘેલાં=લાડમાં ગાંડા થયેલો
પસ્તાવો=અફસોસ
પોળનાં=શેરીનાં
આસનાવાસના=ભાખાપા કરીને ધીમો પાડવો તે
ધાક=બીક
બોધ=શિખામણ
ઉછર્યાં પાછર્યાં=મોટાં થએલ
અણગમો=અરૂચી
શિક્ષારૂપ=સજા કરવા જેવા

ભાગ ૨ જો.

પાઠ ૩૩ મો.

પ્રાચીન=જુના
એકાકાર=એકજ
વિભાગ=ભાગ, ફાંટા
થાન=તાકા
અનુકુળ=ફાવતો
વર્ણો=જાત
યજન=હવન, યજ્ઞ
માનવંતા=માનવાળા
અપંગ=અશક્ત
શસ્ત્ર=હથિયાર
ધર્મોપદેશ=ધર્મનો બોધ
પરિચય=સહવાસ
આસ્તિકપણું=પરમેશ્વર છે એમ માનવું તે
વર્ણ વ્યવસ્થા=જાતોની ગોઠવણ
અસ્ત=નાશ
દરિદ્રી=આળસુ
મિથ્યાભિમાની=ડોળી, દંભી
શીલ=બ્રહ્મચર્ય
અહિંસા=કોઇને ન મારવું તે
નહુષ=એ રાજા ઋષિના શ્રાપથી અજગર થયો હતો પણ પછી યુધિષ્ટીરે બોધ કર્યો ને એમનો સ્પર્શ થયો ત્યારે પોતાના પદને પામ્યો હતો.

પાઠ ૩૪ મો.

કુશળ=હોંશીઆર
ધામધુમથી=ઠાઠમાઠથી
યુદ્ધકળા=લડાઇ કરવાની કળા
ભરાવદાર=પુષ્ટ
શ્વેત=ધોળો, ઉજળો
સંપાદન કરી=મેળવી
જનાનામાં=રાણીઓના ઓરડામાં
પરાક્રમ=બહાદુરી
ખીલવવો દીપાવવો=ચડતી સ્થિતિમાં લાવવો
ભવ્ય=મોટાં
પ્રિય=વહાલો
સંતાન=છોકરૂં
ખટપટો=દગો ફટકો
અંધેર=ગોટાળો અરાજ્ય

સુલેહ=સલાહ
દારૂણુ=ભયંકર, જબરૂં
દળ=લશ્કર
ભંગાણુ=નાસભાગ
સુરંગ=જમીનમાં અથવા ગઢમાં નાનું કાણું પાડી તેમાં દારૂ ભરી ઉરાડી દેવું તે

પાઠ ૩૫ મો.

સમૃદ્ધિ=રિદ્ધિસિદ્ધિ
પ્રખ્યાતિ=ઉત્તમ રીતે જાહેરાતમાં આવવું તે
લલચાઇ=લોભાઇ
મૂર—એ એક મુસલમાનની જાત છે
જકાત=દાણુ
પરભાર્યો=બારોબાર
ખેડવો=ચલાવવો, કરવો
નૌકાશાસ્ત્ર=વહાણુ ચલાવવાની કળા
પેરવી=તજવીજ, ગોઠવણુ
કેપ ઓફ ગુડ હોપ=સારા શુકનની ભૂશિર
ધમધોકાર=બહોળો
ખેડતો ખેડતો=હંકારતો
થાપણુ=મિલ્કત, ભંડોળ
પટો=સનંદ
જાથુનો=કાયમનો
ચાંચીયા=વહાણુ લૂંટનાર
એલચી=વકીલ
લાતી=દુકાન
પરવાનગી=રજા
કારોમાંડળ=હિંદનો પૂર્વ કાંઠો

પાઠ ૩૬ મો.

વીર—બહાદુર
બજાવતો=કરતો
જાગીરો=ગીરાસની જમીન
વીરરસ=એક જાતનો રસ છે જે કથા સાંભળવાથી શૂર ઉપજે તે વીરરસ
અનુકરણુ=નકલ
પ્રબળ=જોરાવર
આસ્થા=ભાવ, શ્રદ્ધા
સ્વધર્મ=પોનાનો ધર્મ, આર્ય ધર્મ
સંકલ્પ=વિચાર
ઉત્સાહી=ઉમંગી
ભયભીત=બીકાળવો
સહનશીળ=ધીરજતાવાળો
જમાવ=એકઠો
સરકર્યો=તાબેકર્યો
કોપાયમાન થયો=ગુસ્સે થયો
ટક્કર ઝીલવી=સામા ઉભા રહી લડવું
દાવપેચ=કપટ, તરકટ
પેરવી=તજવીજ
વિરૂદ્ધ=ઉલટો, સામો

આશ્રય=આશરો
ભોળવાયો=ઠગાયો
સ્તુપાવી=સતાડી
વાઘનખ=વાઘનો નખ
સંકેત=અગાઉથી બાંધેલો વિચાર
ધર્મમાં મસ્ત=ધર્મમાં પહોંચેલો
ખ્યાતિ=પ્રખ્યાતી
બેધડક=બીક વગર
સંધિ=સલાહ
દુષ્ટકાર્ય=નઠારાં કામ
દ્વેષ=અદેખાઇ, વેર
ધુસ્યો=ગયો
આમંત્રણ=કહેણ, તેડું
છટકી=નાસી
કૈલાસવાસી=મૃત્યુ

પાઠ ૩૭ મો.

પલાશી=જ્યાં ખાખરાનાં ઘણાં ઝાડ છે તે ભાગ
વય=ઉંમર
હયાત=જીવતો
મિલ્કત=માલમતા
સમારવા=સુધરાવવા
મુસીબતે=મહામહેનતે, પરાણે
જોતજોતામાં=તરત
વિષ=ઝેર
ભીડ=સંકડાશ
રિબાઇને=દુઃખ પામીને
કારાગ્રહ=દુઃખદાઇ જેલ
મરણતોલ=મુઆ જેવા
અરસામાં=વખતમાં
સમર્થ=બળવાન
ધડાવગરનો=સ્થિર મનનો નહિ
જલદ=આકરો, તામસી
તોડીને=કાઢીને
સલામતી=વગર જોખમે રહેવું તે
કાસળ=મૂળ, છેકજ નાશ
દસ્તાવેજ=લેખ, ખત
હાર્યાના વેરા=હાર્યાનો ડોળ
કુચ=ચાલવું
ભેટો=મળવુ
વફાદાર=રાજ્યભક્ત વિશ્વાસુ
પાઘડી ખોળે મુકી=નમ્યો
પાંખ=ભાગ
ફરમાન=સનંદ, પટો

પાઠ ૩૮ મો

સુબેદાર=રાજા પેશ્વાના પટાવતો હોઇ સુબેદાર કહેવાય છે
દત્તક=ખોળે બેસાડવો તે
પક્ષમાં=પડખે
ટેકીલી=ટેકવાળી, બોલ્યું વચન પાળે એવી
અખત્યાર=સત્તા
અભિપ્રાય=મત
પરાજય=હાર

અપકીર્તિ=અપજશ, નાનપ
પ્રસંગ=વખત
લેખતો=ગણતો
વલણ=વૃત્તિ
અન્નછત્ર=સદાવ્રત મળે તેવી જગ્યા
આપદા=દુઃખ
રાજ્યકર્તા=રાજા
નિયમિત=નિયમ પ્રમાણે
હસમુખી=હસતા મોઢાવાળી
અન્યાય=જુલમ

પાઠ ૩૯ મો

કંપની=વેપારી લોકોનું મંડળ
આણતળે=હુકમ નીચે
હિત=ફાયદો
ઇચ્છા=મરજી
સફળ=ખરી, સાચી
અપુત્ર રાજા=જે રાજાને પુત્ર ન હોય તે
દત્તક લેવો=ખોળે બેસાડવો
સનંદ=પરવાનગી
નિર્ભય=નીડર
હકુમત=સત્તા
સ્વાધીન=તાબે
સંબંધ=મેળાપ
કારકિર્દી=રાજ્યવહીવટ
સરહદ=સીમાડો
કરાર=ઠરાવ
સુરક્ષિત=રક્ષણ થએલો
આબાદ=ચઢતી સ્થિતિમાં
વૃદ્ધિ=વધારો
સુગમતા=સરલતા
ઐક્ય=સંપ, એકતા
ખીલવટ=વધારો
અવલોકન=તપાસ
સમગ્ર=પૂરતો
અનુકુળતા=સગવડતા
જળાશયો=નવાણ
ફરજ=ધર્મ
દ્રષ્ટાંત=દાખલા
સ્પષ્ટ=ખુલ્લું
તગાવી=ખેડુઓને અગાઉથી ધીરેલી રકમ
દુકાળ નિવારણ=દુકાળને ટાળવો તે
સંધાય છે-જોડાય છે
પત્ની-સ્ત્રી
ફંડ-ખરડો
દાઇ-છોકરાં જણાવનાર બાઇ
સ્કોલરશીપ-ભણનારને ઉત્તેજન મળે તે ખાતર આપવામાં આવતી રકમ
હક-સત્તા, સનંદ
બક્ષીસ-ઇનામ
કૌંસિલ-મંડળ
વરિષ્ટ-મોટી

પ્રતિનિધિઓ–ચુંટી કાઢેલા માણસો
અનુસરીને–લઇને, મળીને
ગટરો–ગંદું પાણી બહાર જવાનો રસ્તો
પાઠશાળા–કોલેજો
લાયકાતનાં–યોગ્યતાવાળા
ભરતી–ભરાવો
માહિતી–જાણ
સાહિત્યો સાધનો
ફિલસુફી=તત્ત્વજ્ઞાન
અગ્રણી=આગેવાન
હીલચાલ=જાગૃતિ
પ્રસરવા=ફેલાવા
આબાદી=ચઢતી
પ્રજાહિત=પ્રજાના કલ્યાણનું

પાઠ ૪૦ મો.

વહીવટ=લેવડદેવડ તથા દેખરેખ રાખવાનું કામકાજ
સંસ્થાન=તાલુકા
બારોબાર=સીધા
ક્ષેત્રફળ=લંબાઇ અને પહોળાઇના ગુણકારથી જે માપ આવે તે
પ્રતિનિધિ=મેમ્બર, પોતાનો માણસ
નીમણુંક=નોકરની અમુક જગ્યાએ ગોઠવણ કરવી તે
કાર્યવાહક=કામ કરનાર
મહેસુલ=જમીનની ઉપજ ખાતું
બાંધકામ ખાતું=ઇજનેર ખાતું
સભાસદો=મેમ્બરો
ધારાસભા=કાયદા બાંધનારી સભા
ચુંટેલા=પસંદ કરેલા
ઉપપ્રમુખ=પ્રમુખના હાથ નીચેનો નાનો ઉપરી
પસંદગી=મરજી
પૈકી=તેમાંહેલામાંથી

પાઠ ૪૧ મો.

એડનપ્રાંત=હિન્દુસ્થાનની બહાર અરબસ્તાનમાં એક ભાગ છે
સેક્રેટરી=કામ કરનાર મંત્રી
સ્થાનિક=તળપદના
ટીકા=કોઇ પણ કામમાં કાંઇ ન સમજાય તે બાબત ઉપર વાત ચીત કરવી તે, ચર્ચા
૭૦ ટકા=સેકડે ૭૦
અમલમાં=હુકમમાં
તથાપિ=તોપણ
વજીર=પ્રધાન
હાઇ કોર્ટ=મોટી કોર્ટ
જડજો=મોટામાં મોટાં વકીલ
ઇંડિયા ઓફિસ=હિન્દુસ્તાન ખાતેની ઓફિસ
પાર્લામેન્ટ=રાજા, અમીર અને રૈયતનું મંડળ
વાકેફ=જાણીતા, માહીતગાર

પાઠ ૪૨ મો.

સપાટી—ઉપલું પડ
નિરંતર=હમેશાં
સ્હેજ=જલદી
પેટું=અંદરનો ભાગ
ઘન=નક્કર
પ્રવાહી=પાણી જેવું
લક્ષમાં=ધ્યાનમાં
ભૂસ્તરવિદ્યા=પૃથ્વીનાં પડ ઓળખવાની વિદ્યા
ખીણ=બે પર્વતની વચ્ચેની જગ્યા
નિહાળવાં=જોવાં
સાધનો=ઉપાયો
માહીતી=ખબર
ભૂસ્તરવેત્તા=પૃથ્વીનાં પડ ઓળખનાર
જળમળ=જળમાં તણાઈ આવેલી વસ્તુથી બનેલા
પ્રાણીજ=પ્રાણીમાંથી બનેલા
આગીઆ ખડક=જ્વાળામુખી પહાડથી નીકળેલા રસના બનેલા ખડક
સમાવેશ=સમાસ
મળ=મેલ
હાડપિંજર=હાડકાંનાં ખોખાં
ખનિજ=ખાણમાંથી નીકળતાં
પુષ્કળ=ઘણી
પ્રાચીન કાળ=જુનો વખત
વિશાળ=મોટાં
ઉદ્‌ભિજ્જ=જમીન તોડીને બહાર નીકળનાર વનસ્પતિના કોંટા
કવચ=ખોળીઆં
ઝરણો=સરણાં
અનુમાન=અટકળ
ઠેરઠેર=ઠેકાણે ઠેકાણે
અતિશય=ઘણી જ
વીતી ગયો=ચાલ્યો ગયો
અંશ=ભાગ
સંકોચાય છે=સંકડાય છે
પૃષ્ટ=પડ

પાઠ ૪૩ મો.

વહેર=જોર, જુદા
અચંબો=નવાઇ
કોતરો=બખોલો
મરે છે=સમાય છે
કદ=માપ
મુરમ=મરડીઆ
સહ્યાદ્રિ=પશ્ચિમઘાટ
અફળાય છે=પછડાય છે
પાત્ર=બે કાંઠા વચ્ચેનો ભાગ
ધોધ=ઉંચેથી નીચે પડતું પાણી
વટાઇ=જુદા થઇ
સારાંશ=મતલબ, સાર જેમ લાકડું છોલવા માટે રંદો છે તેમ ગરમી, ઠંડી, હવા, પવન

પાણી એ પૃથ્વીના રંદા હોઇ પૃથ્વીના પડ ઉપર ઘસારો કરે છે

પાઠ ૪૪ મો.

સૂર્યમાળા=સૂર્ય, ગ્રહ અને ઉપગ્રહ મળીને જે બને તે
બાજુ=તરફ
અંતર=છેટું
ગ્રહ=સૂર્યની આસપાસ ફરનાર ગોળો
સાધનો=હથિયારો
દુરબીન=છેટેની વસ્તુને બતાવનારૂં યંત્ર
ઉપગ્રહ=ગ્રહની આસપાસ ફરનાર પદાર્થ
પ્રદેશ=ભાગ
નરી=એકલી
ગતિ=ચાલ
ધરી=આસ
કક્ષા=ગ્રહને ફરવાનો માર્ગ
નિહાળી=ધ્યાન દઇ
સંગ્રહસ્થાન=નમુનેદાર ચીજો જ્યાં ભેગી કરી રાખી હોય તે
ધાસ્તી=બીક

પાઠ ૪૫ મો.

પ્રાચીન=જુનો
પ્રકાશ=તેજ
આરાધના=પ્રાર્થના
સાંપ્રતકાળ=ચાલુ વખત
તમો રૂપ=તામસી સ્વભાવવાળા
ગ્રાસ-કોળીઓ વાળી ખાઇ જવું તે
અપારદર્શક=જેની આરપાર ન દેખાય તેવું
બીના=હકીકત
પ્રશ્ન=સવાલ
સંપાત=ચંદ્રની કક્ષા અને ક્રાંતિવૃત્ત જે ઠેકાણે મળે તે
શંકા=વહેમ
પૂર્ણ=પૂરેપુરી
કેંદ્ર=મધ્યબિંદુ
કંકણાકાર=કંકણને આકારે
ખગ્રાસ=આખું, ચંદ્ર બધો ઢંકાઇ જાય તેવું ગ્રહણ
બિંબ=પ્રકાશ
કાળ=વખત

પાઠ ૪૬ મો.

નિયમીત=ટાઇમ પ્રમાણે બરાબર વખતે
ભરતી=સમુદ્રમાં પાણીનું ચઢવું તે
ઓટ=પાણીનું ઉતરી જવું
ચમત્કાર=નવાઇ પમાડે એવી વાત
સમય=વખત
અવશ્ય=જરૂર
શિરોબિંદુ=માથે, માથા ઉપર
બીના=હકીકત
પ્રાચીન=જુનો

ગૂઢ=ગાઢો પાસેના
કલ્પના=વિચાર
સ્થિતિ=અવસ્થા
સભર=ભરતી થયા પછી બાર મિનિટ લગી પાંણીનું સ્થિર થઇ જવું તે
નિખાર=ઓટ થયા પછી બાર મિનિટ લગી પાણીનું સ્થિર થવું તે
અહોનિશ=રાત દહાડો
ચાંદ્રમાસ=૨૯॥ દિવસનો મહીનો
ઉધાન=મોટી ભરતી
આકર્ષણ=ખેંચાણ
સિદ્ધાંત=સિદ્ધ કરેલો મુદ્દો
ખગોળવેત્તા=આકાશના ગોળા સંબંધી જાણનાર
ગુરૂત્વાકર્ષણ=ભારનું આકર્ષણ
સન્મુખ=સામો
પરમાણુ=રજકણ
વિખુટા=જુદા
જુવાળ=ભરતી
વિષુવવૃત્ત=પૃથ્વીની સપાટી ઉપર મધ્ય ભાગમાં દોરેલું વૃત્ત
કક્ષા=ફરવાનો માર્ગ
બહુધા=બહુ રીતે
અર્થાત=અથવા
ભ્રમણ=ફરવું

પાઠ ૪૭ મો.

લેવડદેવડ=આપલે
ભિન્ન ભિન્ન=જુદા જુદા
ફિનિશીયન=ભુમધ્ય સમુદ્રના પૂર્વ કિનારા પરના લોકો
પોઠો=માલ લાદેલો બળદ
ખુશ્કી=જમીન માર્ગે
મહત્ત્વ=મોટાઇ
અર્ધસૈકું=૫૦ વરસ
રવાના થતો=જતો
સફળ થયા=ફાવ્યા
કેપઑવગુડહોપ=સારા શુકનની ભૂશિર, તે આફ્રિકાની દક્ષિણે છે
સોઇવાળો=સગવડતાવાળો

પાઠ ૪૮ મો.

સાંપ્રત=ચાલુ
કંપનિ=ટોળી
ખેડી=ઓળંગી
લંગર કર્યું=આગબોટને ચલાવવી બંધ કરી
આયાત=માલનું આવવું તે
દ્વીપકલ્પ-જેની ત્રણ બાજુએ પાણી હોય છે તે
સુરક્ષિત-સારી રીતે રક્ષણ કરાએલું હોય તેવો
ગોદી-બારૂં, વહાણ જ્યાં ઉભું રહી માલ તથા ઉતારૂ ઉતારે છે તે
પ્રવાસ-મુસાફરી
સમુદાય-જથો

મનુષ્યાહારી—માણસને મારીને ખાનાર
ઉત્કૃષ્ટ—ઉત્તમ
એક સરખી-સરખી રીતે
જળ પ્રવાસ—પાણીની મુસાફરી
વિસ્તીર્ણ—વિસ્તાર વાળી

પાઠ ૪૯ મો.

મિશ્ર—મેળવણીથી બનેલા
તત્વો—કોઇની મેળવણી વિના શુદ્ધ રૂપમાં છે તે
કાર્બોન-કોયલા
કાજળ—મેશ
દિવેલ—દીવામાં બળતું તેલ
ઓકિસજન—પ્રાણુ રક્ષક વાયુ
પ્રાણી જન્ય=પ્રાણીમાંથી ઉત્પન્ન થએલો
ગ્યાસ=વાયુ
ચેતી=સળગી
સંયોગ=મળવું.

પાઠ ૫૦ મો.

જીવનનો=જીવવાનો
વાતાવરણુ—વાનું ઢાંકણુ
સહેજ=જરાતરા
પ્રમાણુ=માપ
રોશની=શોભાને માટે ગોઠવેલા દીવા
તબેલા=ઘોડા બાંધવાની જગ્યા
કોઢીયાં=ગમાણુ
લુપ્ખી=બિનાશ વગરની
વિનાશકારી=નાશ કરનારી
વાયુ શોષક=હવા ચુસી લેનાર યંત્ર
ચોરસઇંચ=પૃથ્વીના તળીઆ ઉપર એક ઇંચ લાંબુ ને એક ઇંચ પહોળું
વંટોળીઆ=તોફાની પવન
એમોનિયા=ઝેરી હવા
અસર=લાગણી
હેરીઆં=છાપરામાંથી આવતા ચાંદરડા
ક્ષય=નાશ કરનાર રોગ
વનસ્પતિ જન્ય=વનસ્પતિમાંથી પેદા થએલા
સયડ=શીતળા
જાજરૂ=પાયખાનું

પાઠ ૫૧ મો.

જમાનો=વખત
એ જીન=વરાળયંત્ર
અજાયબ=આશ્ચર્ય
તકતી=ચોસલાં
ગુંથાઇ ગયું=લીન થયું
તરંગ=વિચાર
ગાઢ નિદ્રા=ઘસઘસાટ ઉંઘ
વિચિત્ર=નવાઇ જેવી
આકૃતિ=આકાર
યુગ=ચાર જુગ માહેનો એક વખત

હુક=આંકડા
કાળાંતરે=વખત જતાં
અવસ્થા=હાલત
ખાણીઆ=ખાણુ ખોદનાર
ટાર=કોયલામાંથી નીકળતો એક જાતનો પદાર્થ

પાઠ પર મો.

પારદર્શક=સોસરૂં દેખાય તે
ઘાડવા=ઘડીઆ
ઠરેલો=ટેબલ જેવું કોરે બાંધેલું પત્થર કે ધાતુનું વાસણ
છિદ્ર=કાણું
જલદ=આકરો
કિંવા=અથવા
સ્થિતિસ્થાપક=વાળતાં વળે દાબતાં દબાય અને મુકી દઇએ તો હતું તેવું થઇ જાય તે
ઉપયોગ=વપરાશ
આયના=દર્પણ
બેંતાળાં=બેંતાળીશ વર્ષ પછી નજર મોળી પડવાથી ચસમા વાપરવા પડે છે તે
દુરબીન=છેટેની વસ્તુને બતાવનારૂં યંત્ર
કિડીઆં=ખાપો
નંદાઇ=ફુટી
રેખ=કણી

પાઠ પ૩ મો.

દોઢ શેરી ખોવાઇ=દોઢ શેર અનાજ ગયું
સરેરાશ=પ્રમાણમાં
મસ=વધારે
બારીક તજવીજ=ઝીણો શોધ
તંદુરસ્ત=નિરોગી
માંસ પોષક=માંસ વધારનાર ખોરાક દૂધ, કંઠાળ, ઇંડાં, ગોસ વગેરે
ઉષ્ણતા આપનાર=ગરમી વધારનાર લોટવાળી અને મિઠાશવાળી સર્વે વસ્તુ તથા દૂધ
સત્વ=કસ
વાની=વસ્તુ
શોચનીય=દીલગીરી ભરેલું
પુખ્ત=તન્દુરસ્ત, જુવાન

પાઠ પ૪ મો.

ક્રિયા=કામ
દૂધમાં તૈયાર કરેલી=દૂધથી બાંધેલ કણીકની
સંકોરવો=ઉપર નીચે કરવો
તળીએ=નીચે
લાહી=ખેળ
અન્નનળી=જેમાં થઇને ખોરાક પેટમાં ઉતરે છે તે

પાઠ ૫૫ મો.

રૂચિ=ભાવ
દળદાર=ગરભવાળી
ટીંડું=બીંટડું
સંભાર=હવેજ
હીંગ=વધારણી
શોખ=શિજત
મરી=તીખ
રાત ઉપર=રાત વાસો
સુંબો=નોખા, ચેપળો નહિ
ફ્રમો=મિશ્રણ
મોંવા=મોણ દેવું

પાઠ ૫૬ મો.

વિશેષ=વધારે
તાકાત=શક્તિ
પુષ્ટિકારક=મજબુતી આપનાર
ક્ષીણ=નબળી
જેરવી=પચાવી
લહેજતદાર=આનંદ આપનારો
સુઘડતા=ચોકખાઇ
નિયમિત=નિયમ પ્રમાણે
જલદ=સખત
સ્પર્શ=એક બીજાના સંબંધમાં આવી અડવું તે
અકારો=અણગમતો
ઉથલો=ફરીથી તાવ આવે તે
અપચો=નહિ પચવું તે અજીર્ણ
પ્રમાણ=માપ
અતિશય=ઘણી

પાઠ ૫૭ મો.

હજમ થવામાં=પચવામ
ચુનમમરા=ક્ષારવાળા મમરા
ઉબકા=ઉકાળા, બકારી
ટમ્બલર=પાતળા કાચનો પ્યાલો
પાઉં=ડબલ રોટી
શરબત=ગળ્યું અને ખાટું પાણી
આગારૂટ=એક જાતનું ફૂળ

પાઠ ૫૮ મો.

વૃદ્ધિ=વધારો
અનુકુળ=માફક
સાવચેતી=જાળવણ
કંઠમાળ=ગળાનું દરદ
દાઝ=ઘાવ
વય=ઉમર
અંતર=તફાવત
બળાત્કારથી=પરાણે
તાતું તાતું=રૂંટપુંટ
ગળાઇ=કંતાઇ

પાઠ ૫૯ મો.

બેદરકારી=કાળજી વગર
બાંધો=શરીરનું કાઠું
કસાય=કેળવાય
ગોદમાં=પથારીમાં
રાંડા=ત્રાસાં

ઝોળી=ખોયું
સંકોચાવી=સાંકડી થવી
ખોડ=ખામી
ચળે=ખસે દુ:ખી થાય
સહેજ=જરા
હુંફાયેલ=ગરમ
બેચેની=દુખ, મજા નહિ
બંધકોશ=કબજ ઝાડો
બાળ હરડે=નાની હરડે, હીમેજ
રેચક=રેચ લાવે તેવો પદાર્થ
પાળી=છરી

પાઠ ૬૦ મો.

મહારોગ=મોટો રોગ, જીવ લેનારો રોગ
તાકાત=શકિત
આત્મઘાત=પોતાની મેળાએ મરવું તે
કુશળ=હોશિઆર
આધેડ=બહુ નાની નહિ તેમ છેક ઘરડી પણ નહિ એવી
કાબેલ=હોશિઆર
પસીનો=પરસેવો
સાવધ=હોશિઆર
દુર્ગંધ=ખરાબ વાસ
બિછાનું=પથારી
લેશમાત્ર=જરાપણ
કંટાળો=અણગમો

લોકપ્રિય=લોકમાં વહાલી
વાકેફ=જાણીતાં
જીર્ણજવર=થોડો થોડો ઘણા વખતનો તાવ
પોશડોડા=ખસખસનાં ફીડવાં
દરમિઆન=તે વખતમાં
વીલી=રેઢી
રીઝવતી=રાજી કરતી

પાઠ ૬૧ મો.

બદપરહેજી=ચરી ન રાખવી તે
બાદી=દબદબો
અતિસાર=વારે વારે દીશાએ જવું તે
વ્યાધિ=રોગ
માઠી અસર=ખરાબ લાગણી
પાલવે=પરવડે, પોસાય
ન ચાલ્યે=ન છુટકે
કુમાં=ઓછી
સંગ્રહ=એકઠું કરવું તે
કરિયાણું=ઓસડ, વસડ
સોનામુખી=મીંઢિઆવળ
અણીને વખતે=છેવટે
કરબો=તાલુકો
મેઝર ગ્લાસ=માપના આંકવાળો ગ્લાસ

પાઠ ૬૨ મો.

ફાંકો=ફાંકડો
ગળધરી=જીભ

મોટી હરડે=બે તોલા કરતાં
 વધારે ભારે
દસ્ત=ઝાડો
ઘસારવાં=ઘસરકો
હારેડાં=કજીઆળાં
જેરવી=પચાવવી
કંતાઇ=ગળી, નબળાં પડી
આમ=
ચાંગળું=છાપું, ચમચી ભરીને
ઘાણીનો ગાહ=ઘાણીનો બળદ
 જેટલા ભાગમાં ફરે છે તે
 ભાગનું છાણ વગેરે
ઉંસ=ખારો
અજીર્ણ=અપચો
છમકારી=ઝામીને
પરતવા=ઘસીને કુરીઆં કાંઢવાં
વિકાવવી=ખુબ ઉના કરવી
લાગટ=કાયમ
સાંતળવી=તળવી
કપડછાણ=માટીવાળું લુગડું વીંટા
 ળવું તે
સહેતું સહેતું=ખમી શકાય તેવું
ભવાં=ભમર

પાઠ ૬૩

ટક્કર=દુખાવો
કોલનવોટર=જર્મન દેશના કોલન
 શહેરનું પાણી
પોતું=ભીના લુગડાનો કકડો
આરામ=શાંતિ
ચોખાપુર=ચોખા જેટલો
સતત જ્વર=આકરો તાવ
પેટ ખુલાસે આવવું=ઝાડો સાફ
 ઉતરવો
નીંગળતું=ટપકતું
ઢબુરી=ઢાંકી

પાઠ ૬૪ મો

ચેપી=ચેપવાળા એક ઉપરથી
 બીજાને લાગુ પડે તેવા
ક્વચિત=વખતે
દ્વારા=માર્ગે
લવારી=બકવાટ
વરમ=સોજો
લીટ=સેડા, લાળ વગેરે
બદબો=ખરાબવાસ
સ્પર્શ=અડવું તે
પરૂ=પાસ
ટંકાવી દેવા=કઢાવવા
સન્નિપાત=બકવાટ
સારવાર=ચાકરી
જંતુનાશક=જીવડાં નાશ કરનાર

પાઠ ૬૫ મો

નાશક=નાશ કરનાર
નરી=એકલી
પ્રયોગ=અખતરા

નાઇટ્રિકએસિડ=સુરાખારનો તેજાબ
મોરી=ખાળ
જાજરૂ=પાયખાનું
દટણ જાજરૂ=જાજરૂના ખાડા

પાઠ ૬૬ મો

અફળાવવી=પછાડવી.
અકસ્માત=અચાનક ભય ઉપજાવનાર બનતો બનાવ
મોચાય છે=મકડાય છે
માવજત=સારવાર
એડોળ=કદરૂપા
લીલાજામાં=લીલાચાઠાં
સરકો=તેજાબ
અક્કડ=હરેફરે નહિ તેવો
અવયવ=ભાગ
આપોઆપ=એની મેળે

પાઠ ૬૭ મો

થાપો=સાથળનો ભાગ
જખમ=ઘા
નાજુક=કોમળ
તાત્કાળિક=તરતના
પરૂ=પાસ
પોતાં=પાણીમાં બોળી કાઢેલા રૂનાં પુમણાં
ધોરીનાડી=મોટી નસ, જેમાં ચોકખુ લોહી વહે છે તે
સમેત=સહીત
પોમ=સારી પેઠે સાફ કરેલું રૂનું પુમણું
ખોયણાં=ઉંબાડા. સળગતી વસ્તુ લઇ આમતેમ ફેરવવી તે
ગરમાવો=ગરમી
ઠીકું=બીટકું

પાઠ ૬૮ મો

અવયવ=શરીરના ભાગ
વાકેફગાર=જાણીતા
કર્મેંદ્રિયો=કામ કરનારી ઇંદ્રિયો
જ્ઞાનેંદ્રિય=જેના વડે કોઇપણ જ્ઞાન થાય છે તે ઇંદ્રિય
ઉોના ત્રણુ=શેરને સવા અધોળ
જ્ઞાનતંતુ=સમજણના તાંતણા
અસર=લાગણી
રચના=ગોઠવણ
અદ્ભુત=નવાઇ પમાડે એવાં
ચપળ=ચંચળ
ક્રિયા=કામ
સુદૃઢ=મજબુત
આરોગ્ય=નિરોગી
બાહ્ય=બહારના
અંતર=અંદરના
મથક=મુખ્ય સ્થળ
સ્પર્શ=અડકવું
જડરૂપ=પત્થર જેવું અચેત
દ્વારા=તેમની મારફત

જ્ઞાનતંતુ=સમજણના તાંતણા
સમુહ=જથો

પાઠ ૬૯ મો.

સરજ્યાં=બનાવ્યાં
ખાનપાન=ખાવું અને પીવું
કમાઇ=કમાણી
ગર્ભશ્રીમંત=જન્મથીજ પૈસાદાર
કાળેકરીને=વખત જતાં
કસાવાં=કેળવવાં
નિર્માલ્ય=સત્તા વિનાનું
ફરજ=જરૂર
હાંફ=શ્વાસ
કદાવર=ભરાઉ, પુષ્ટ
ક્ષીણ=નાશ
હદ=નિયમ, માપ
ઇલાજ=ઉપાય
નાનમ=નાનાપણું, શરમ લાજ
મેણું
દરકાર=પરવા
હદથી જાદે=હદઉપરાંત, વધારે
વિશ્રાંતિ=આરામ
સ્નાયુ=બે હાડકાંની વચ્ચે તેમને
જોડનાર નસ.

પાઠ ૭૦ મો.

આપત્તિ=દુઃખ
સંતાપનાર=દુઃખ દેનાર
તેજસ્વીપણું=તેજ,પ્રકાશ
ખુબસુરતી=રૂપાળાપણું
અદા કરવી=અમલમાં આણવી
ડાગડુગી=સમું નમું
જરૂરીયાતો=ખપજોગી
પુષ્ટિ=મજબુતી
તંગ=તડોતડ

પાઠ ૭૧ મો.

વાહન=બેસવાનું સાધન
ઓચીંતુ=કારમું, અણધાર્યું
ત્રાસ=જુલમ
ધાસ્તી=બીક
અલગ=નોખા, જુદા
કોઢીયું=બળદ બાંધવાની કોઢ
પાળી=પાળ, વંડી
બદબો=ખરાબ વાસ
લાભાલાભ=ફાયદો અને નુકશાન
ખાસદાર=ઘોડાની સંભાળ રાખ-
નાર ઠાણીઆ
મુત્રાળી=મુતર ભેગું થાય તેવી
બાંધેલી કુંડી
છોબંધ=ચુનાવાળી
અભાવે=નહિ હોવાથી
લાલચ—લોભે

પાઠ ૭૨ મો.

વરો=ખોરાકની વપરાશ
કોળ=વકરેલો ઉંદર, ઘુંસ
વહીઓ=દર

મહારોગ=મરકી, કોલેરા, વગેરે
લાદી=જડેલા પત્થર
ભેજ ભિનાશ
ચોપડ=ઘી. તેલ વગેરે વસ્તુઓ
સાણાં=કોઠીમાં નીચે રાખેલું
મોઢીઉં
ઢાંકાઢુમા=ઢાંકવું, સમું નમું મે-
લવું વગેરે
ધમપછાડા=દોડાદોડ
ભોગ=ખાવામાં ઉપયોગ થવા તે
ઉલટે છે=ઉભરાયછે, ભેગાં થાયછે
સંચરી=જઇ
સીડી લીધાં હોય=છાણુ માટીથી
બંધ કર્યાં હોય
પ્રવેશ=અંદર જવું તે
મોક=કાણું
છંડાળ=જીવાતની લીખો

પાઠ ૭૩ મો

ખરીદતા=વેચાતી લેતા
ઉદાહરણ=દાખલો
સાટાપાટી=અદલોબદલો
પૂર્વે=પહેલાં
સોવરિન=પૌંડ, ગીની
મુકરર=નક્કી
મજરે=અદલાબદલી કરતાં વધઘટ
લેવી દેવી પડે તે
આંટ=શાખ, આબરૂ
સરાફ=નાણાવટી
બેંક=ભાગીદારોએ મળીને કાઢેલા
ભંડોળની પેઢી
ચેક=રૂપીઆ મળવાની શાહુકા-
રની ચીઠી
સાંચી=સંઘરીને ભેગું કરવું પણ
વાપરવું નહિ તે

પાઠ ૭૪ મો

મુદત=વખત
વારસો=હક કુટુંબીઓમાંથી મળે તે
ઉછેદીઆનો=નિરવંશીઆનો
એદી=આળસુ
બક્ષીસ=ઇનામ
અનાથ=નિરાધાર
ઘટારત=વાજબી
પ્રાપ્ત=પેદા
વ્યય=ખરચ
રોજ=દહાડાને અંતે મળતો પગાર
દરમાયો=માસિક પગાર
ફેરીઆ=માલ લઇ ગામમાં ફેરી
નાખનારા
ખુશ્કી=જમીન
દલાલી=સાટાં કરી માલ વેચાવી
આપનાર
આડતીઆ=આડત લઇ માલ
વેચાવી આપનાર
અનિશ્ચિત=નક્કી નહિ

અડોળ=નાણું એકઠું કરવું તે
ઉપદેશકો=બોધ આપનાર
વચલા વાંધાના=બહુ ગરીબ
નહિ તેમ બહુ પૈસાદાર પણ
નહિ એવા મધ્યમ વર્ગના
પરવારી=નવરી થઇ

પાઠ ૭૫ મો.

પરિવાર=છોકરાંછૈયાં
ઘેલાઇ=ગાંડાપણું
યોજના=ગોઠવણ
નિશ્ચય=નક્કી
ભવિષ્ય=આવતો વખત
કમીમાંકમી=ઓછામાંઓછું
છાજે=શોભે
તંગાશ=તાણ
હતો=ભાગ
અજમાયશી=અડસટ્ટો
અનુસરીને=મળતા આવીને

પાઠ ૭૬ મો.

ટાણું=અવસર
સંપાડવાની લેવાની
કરકસર=ખપજોગું વાપરવું
રોકાંત=સીલીક
ભાસ્તી=બીક
વૃદ્ધિ=વધારો

વ્યાજ=રૂપીઆનું ભાડું
ધીરીએ=વ્યાજે આપીએ
સલામત=આબાદ, બીનઅડચણે
ઘાલપંડ=પૈસા ગેરવલે જાય
આંટ=આબરૂ
સ્થાવર મીલકત=ઘર, વાડી વગેરે
જંગમ=હરીફરી શકે તેવી મીલકત
સાનમાં=સાટામાં
શેર=વેપારમાં અમુક ભાગનો
ટુકડો
સેવિંગ્સબેંક=સરકારી પોસ્ટ ઓ-
ફીસમાં જમા રાખેલા પૈસા
ની પેટી

પાઠ ૭૭ મો.

પરસાળ=ઓસરી
પંચાત=માથાકુટ
કંટાળે છે=મુંઝાય છે
ભારે=અઘરૂં, અટપટું
રાબત=ખરીદી, વેચાતું લેવું તે
સ્મરણપોથી=યાદી રહે તે માટે
ચોપડી રાખેલી છે તે
તિથિનો=રોજનો
ખાતાવહી=જેમાં બધાં ખાતાં
રોજમેળ ઉપરથી પાડેલાં
હોય તે

કવિતાના અર્થ,

પાઠ ૩ જો.

માનવ=માનવી માણસ	દુષ્ટો=પાપી
દેહ=શરીર	ઉચર્યું=કહ્યું
કાળ=વખત	જરે=પૈસા વડે
કદી=કોઇ દિવસ	ઉન્મતતા=અહંકાર
પરોપકારી=પારકાનું ભલું કરનાર	શ્રેષ્ઠ=ઉત્તમ
શુભ=સારૂં	આયુષ્ય=આવરદા
પામો=મેળવો	મહામુલી=કીંમતી
ઠરે=જામે પડે	મહીપતિ=રાજા
સુકીર્તિ=સારો જશ	ખપીગયા=નાશ પામ્યા
સદૈવ=હંમેશાં	ભુ=પૃથ્વી
અખંડ=કાયમ	નિશ્ચય=નક્કી
નિર્ભય=બીક વગર	નેહ=પ્રીતિ સ્નેહ
જગતપતિ=પરમેશ્વર	અકારૂં=અણગમતું
પ્રિય=વહાલું	સુધા=અમૃત
માલવિના=નકામું	સામાન=જેવું
હેતે=પ્રીતથી પવિત્ર ચોખ્ખું	નિદાન=નક્કી
ભુઝારૂં=ગોળાપર ઢાંકવાનું ઢાંકણુ	ખચીત=નક્કી

ભાવાર્થ—અરે ભાઇઓ! આ સારો મનુષ્યનો દેહ આવ્યો છે તે ઘણા પ્રતાપ વાળા પરમેશ્વરે બનાવ્યો છે. માટે તમે જો તમારૂં ભલું વિચારતા હો તો કાંઇક સારૂ કામ કરો [૧]

વખતને કદી નકામો કાઢશો નહિ. અને પરોપકારો માટે સારૂં નામ મેળવો. જો ઠગાઇ કરશો તો ઠગ એવું નઠારૂં નામ પડશે માટે કંઇકને કાંઇક (૨)

હંમેશાં સારા જશનો સ્વાદ ચાખો અને આ લોકમાં તમારૂં નામ કાયમ રાખો તો બીક વગરનું નગારૂં વાગશે. માટે (૩)

ચોકખે હાથે અને પ્રીતિથી પુણ્યના કામ કરો. જે હાથે કરશો તે જ હમેશાં તમારી સાથે આવશે [મતલબ કે જેવું કરશો તેવું પામશો] બીજું એક ઠીકરૂં પણ મળશે નહિ. માટે (૫)

પાપી માણસો મરીને બહુ દુઃખી થાય છે. તે દુઃખ જીભથી કહ્યું જાય તેવું નથી તેમ ચિત્રોથી ચીતરી શકાય તેવું નથી. માટે (૬)

પૈસા વડે અહંકાર લાવશો નહિ. તેમ પૈસા વડે તમે ઉત્તમ છો એમ જાણશો નહિ પૈસા વડે જુગટું પણ રમશો નહિ. માટે (૭)

આવરદામાંથી એક પળ ઓછી થાય છે તે પળ ઘણી કીંમતવાળી છે. કેમકે ફરીને મેળવાતી નથી તેમ આ જીવન (જીંદગી) જરૂર જવાનું છે. માટે (૮)

મોટા રાજાઓ આ પૃથ્વી ઉપર ખેલ ખેલીને અને રાજપાટ મકીને ચાલ્યા ગયા હું એમનું વધારે વર્ણન શું કરૂં માટે (૯)

પૈસો અને દેહ એ નક્કી નથી (એટલે રહેશે જ એમ કહેવાય નહિ) તેમ જ સ્ત્રીનો સ્નેહ એ પણ નક્કી નથી. છેવટે તે બધું અણગમતું થશે માટે (૧૦)

આ દુનિયાના સુખને તમે નક્કી અમૃત જેવું માનીને રહ્યા છો પણ એ જ નક્કી ખારૂં થશે (અને છેવટે ગમશે પણ નહિ) માટે (૧૧)

આ મનુષ્યનો દેહ મોજશોખ માટે આપ્યો નથી. તેમ પશુ પક્ષીના આકારનો પણ આપ્યો નથી. એ તો સ્વર્ગનું અખંડ સુખ પામવાને માટે આપ્યો છે. માટે૦ (૧૨)

પાઠ ૪થાનું અનુસંધાન

ખળ=લુચ્ચું	કઠોર=નઠારૂં
ચંચળ=ચાલાક	ચપળ=હોંશિયાર
ચિત્ત=મન	ચોદિશ=ચારેતરફ

ભાવાર્થ—મનને સો ફેરા સમજાવું તો પણ શું થાય? તે માનતું નથી. તે લુચ્ચું, કઠણ, નઠારૂં, ચાલાક, ચોર હોંશિયાર એવું છે, ને તે ચારે તરફ ફરતુ ફરે છે.

પાઠ ૫માનું અનુસંધાન

દારૂણ=ભયંકર	ઉપવન=બગીચો
વિશાળ=મોટો	અહીંતહીં=જ્યાં ત્યાં, બધે
આશ્રમ=મઠ, આશરો	વૃક્ષવેલી=ઝાડ અને વેલા
સોહે=શોભે	વિવિધ=ભાતભાતનાં
મનોહર=મનને ખુશ કરે એવો	જંતુ=જીવડા
શો=કેવો	કેલી=આનંદ
રચના=બનાવટ	જુજવી=નોખીનોખી
જોએ=જોવાથી	ભાવી=મનને ગમી
વાટિકા=વાડી	રૂઅડલી=રૂડી, સારી

લેપિત=લેપન કરેલી, અંગે શરીરે ચોળેલી.
ભસ્મે=રાખવડે
ચર્ચિત=ચર્ચેલું, લાગાવેલું
જુએમનથી=વિચારી જુએ.
ધર્મ=ફરજ
કર્મ=ક્રિયા, કામ
વેવળી=વેવલી, ઘેલી, ગાંડી પુઅેડ
તત્પર=તૈયાર
ઋષિપત્નિ=ઋષિની સ્ત્રી
કોઇ=કોઇ
પવિત્ર=ચોકખી

ભાવાર્થ—સીતાજી કહે છે કે:—આવા ભયંકર વનમાં ઋષિનો આ મનને હરે એવો અને સુંદર આશ્રમ કેવો શોભે છે; કેવો શોભે છે. એની ગોઠવણ જોઇને મારૂં મન શાંત પામ્યું (૧)

અહીં તહીં એમ બધે ઠેકાણે જુદી જુદી જાતની વાડીઓ, બગીચા, ઝાડ અને વેલાઓ છે, તમાં પંખીઓ બહુ આનંદ કરે છે. એવા ભયંકર વનમાં (૨)

આ પાસે વિદ્યાર્થીઓની જુદી જુદી કોટડીઓ કેવી આવી રહી છે, તેની ગોઠવણ એવી સરસ છે કે મનને ગમી જાય એવી છે. એવા ભયંકર વનમાં (૩)

વળી આ પાસે રાખ વાળીને અને સુખડથી જેનું શરીર ચર્ચેલું છે એવા ઋષિઓ બેઠા છે, તે વેદને ભણે છે અને મનથી વિચારી જુએ છે એવા દારૂણ. (૪)

વળી આ ઋષિઓની સ્ત્રીઓ પોતાના ધર્મમાં અને પોતાની ક્રિયામાં તૈયાર છે તેવી હું ભાળું છું, તેમાં કોઇ ડાહી છે, કોઇ વેલી છે, કોઇ પવિત્ર છે અને કોઇ બહુ રૂપાળી છે. એવા દારૂણ (૫)

પાઠ ૬ ઠો.

માત=મા
તાત=બાપ
પ્રભાતમાં=સવારમાં
સુણ=સાંભળ
વીતી=ચાલી
અધમ=પાપી
ઉદ્ધાર=તારનાર
અધમઉદ્ધારમાં-પાપીને તારનારમાં
જોડ=લગાડ
વેગળાં-છેટેનાં
કેરાં-નાં
ઉદ્યમે-કામે
દેવદેરા-મંદીર
ઉદિત-ઉગ્યો
આદિત્ય-સુર્ય
આભાસ-અજવાળું
પીગળી-રસ થઇ
ઝરણ-સરણાં
હિમ-ટાઢા
મધુર-મીઠું
ખુશ-રાજી
ઘોર-અવાજ
પોકારે-રાડોપાડે
સ્નાનકરી-નાહી
જોત-પ્રકાશ, વાટ

પદ્મ-કમળ
પ્રફુલિત-ખીલેલાં, ઉગડેલાં
પતિત-પડી ગયેલ, બીટી ગએલ
લોહ-લોહું
મહી-દહીં
વટેમાર્ગું-મુસાફર
ઘાટમાં-પાણીના આરે
વસ્ત્ર-લુગડાં
ધીર-ધીરજવાળો
શુરવીર-બહાદુર
ધનુર્વિદ્યા-ધનુષ્ય બાણ મારવાની વિદ્યા
ધરે-પકડે, રાખે શીખે
વાજીંત્ર-વાજાં
રાય-રાજા
કુળવંતી-કુળવાન
સંતાન-છોકરાં
ક્રમકલાવતી-વધતી
ફુઅડ-વેવલી, ગાંડી, ઘેલી
રંડા-રાંડ, ફુઅડ સ્ત્રી
કલેશ-કજીઆ
રૂઠી-ગુસ્સે થઇ
ધીમત-બુદ્ધિવાળા
એદી-સુસ્ત
સમે-વખતે
આદરે-શરૂ કરે
અર્થ સાધે-મતલબ પાર પડે

સેવતાં—સેવન કરતાં, લેતાં	યાદ કરીએ—સંભારીએ
આરોગ્ય—નિરોગી	કાવ્ય—કવિતાનું પુસ્તક
આધે—અરધે	કલ્લોલ—આનંદ

ભાવાર્થ:—મા અને બાપ સવારમાં મળી પોતાની દીકરીને કહે છે કે હે પુત્રી! વાત સાંભળ કે રાત ચાલી ગઇ. અત્યારમાં ઉઠી પાપીને તારનાર અને જગતના બનાવનાર પરમેશ્વરની સાથે હેત જોડ. છેટેનાં અને આઘેનાં કુકડાં બોલ્યાં અને દરબારનાં બારણાં ઉઘડયાં. જે લોકો જાગ્યા તે કામે લાગ્યા અને જ્યાં દેવ મંદીર છે ત્યાં ઘંટ વાગ્યા. એમ મા અને બાપ (૧)

આકાશમાં સુર્ય ઉગવાથી અજવાળું થયું અને ચંદ્રનુ તેજ નાશ પામ્યું, ટાઢથી જે બરફ જામેલો હતો તે ઓગળીને તેનું પાણી થઇ ઝરણુમાં જાય છે (૨)

ચકલી ચકચક કરે છે. અને કાગડા કા કા કરે છે. તથા હંસ પોપટ અને મેના એ પક્ષીઓ મીઠું મીઠું બોલે છે. એમ મા અને બાપ (૩)

ઘંટીના અવાજ જોરથી થાય છે. તે તથા મસીદમાં મુલ્લાં રાડો પાડે છે તે સાંભળ. સુંદરીઓ નાહીને પાણી ભરીને જાય છે અને કોઇક તો નદીને કાંઠે નાહે છે, એમ મા અને બાપ (૪)

તું દીવો જઇ જો તો તેની દીવેટ ઝાંખી થઇ ગઈ છે. ચોર અને ઘુવડ સંતાઇને પેસી ગયાં છે. કમળનાં ફુલ ઉપડયાં અને પોયણાં બીડાઇ ગયાં છે અને બગલાં અને ઠગ લોકો નદીને કાંઠે જઇ બેઠા છે. એમ (૫)

ખેડુ લોકો ખેતી કરે છે. અને સોની સોનું ઘડે છે. તથા લુહાર લોઢું ઘડે છે અને કંસારા કાંસું ઘડે છે. મરનારને

સ્ત્રીઓ રાગ તાણીને રૂએ છે પણ આંખમાં એક આંસુ નથી. એમ૦ (૬)

નર અને નારીઓ ઉઠયાં. તેથી તેમની બારીઓ પણ ઉઘડી અને મહીઆરીઓ છાશ વલોવે છે. અને મુસાફર લોકોં રસ્તામાં જાય છે તે જો. અને પાણીને આરે ધોબી લોકો લુગડાં ધુએ છે એમ૦ (૭)

ધીરજવાળા અને બહાદુર પુરુષ ધનુષ્ય બાણ મારવાની વિદ્યા શીખે છે. અને રાજાના દરબારમાં વાજાં વાગે છે તથા ચોકી બદલાય છે અને રસ્તા ઉપર પાણી છંટાય છે અને રાજા બાગમાં જઈને બીરાજે છે એમ૦ (૮)

કુળવાન સ્ત્રી પોતાનાં બાળકને સંભાળતી અને મોઢેથી મીઠાં મીઠાં વચગ બોલતી ઉઠે છે. અને કુઅડ સ્ત્રી પોતાના બાળકને માર મારતી તથા ધણીને જેમ તેમ બોલતી દાઝે બળતી બળતી ઉઠે છે એમ૦ (૯)

જે પૈસાવાળા અને બુદ્ધિવાળા છે તે દાંતને ધોઇ (એટલે દાતણ કરી) નાહી અને સારા સુગંધીદાર પદાર્થ સુંઘે છે અને એ વખતે આળસુ, એદી અને અકલના આંધળા તથા અફીણીઆ બહુજ ઉંઘે છે. એમ૦ (૧૦)

આ વખતે ઉઠીને જે અભ્યાસ કરે તે આઠ દસ માસમાં પોતાની મતલબ પાર પાડી શકે છે, તથા આ વખતે વનના ખુલ્વા પવનનું સેવન કરતાં અર્ધે વરસે શરીર નિરોગી થઈ જાય છે. એમ૦ (૧૧)

આ વખતે આપણે કોઇ વાત ભુલી ગયા હોઇએ તે જો સંભારીએ તો યાદ આવે છે અને દલપતરામ કવિ કહે છે કે કવિતા કરવાનું જે કઠણ કામ છે તે પણ આનંદથી તરત કરી શકાય છે. એમ૦ (૧૨)

પાઠ ૯ મો

ચતુર-ડાહી
સુઘડ-ચોકખી
જીંદગાની-જીવતર
સફળ-સારો, ફળીભુત
અપટ-પુરી
ધુળધાણી-નકામો
ચતુરા-ચતુર સ્ત્રી
ચેતે-સમજે
સાનમાં-ઇશારતમાં
ઉપાડે-ઉપાડી લે
અબોલ્યા-નહિ બોલેલા
એ વખતે-માઠે વખતે
પતિ-ધણી
સહેજ-જલદી
પારખે-જાણી લે સમજી જાય
હૃદય-મન
નિજ-પોતાના
તથાપિ-તોપણ
લવરી-લવારી, બકવાટ

ગતિ ચાલ
વિમળા ચોકખી
દેવી=દેવની સ્ત્રી સમાન સ્ત્રી
નાર=સ્ત્રી
પાર=છેડો
સૌથી=બધાથી
રમા-સ્ત્રી
સાજ-શણગાર
સજતી-પહેરતી
સાહિત્ય-સાધન
વહાલ-હેત
શાણી-ડાહી
કમાણી-ઉપજ
કર-હાથ
નિર્મળ-ચોકખાં
સદન-ઘર
વૃષ્ટિ-વરસાદ
ઝરમરી-ઝીણો ઝીણો વરસાદ

ભાવાર્થ—જેને ડાહી અને સુઘડ સ્ત્રી મળી તેનું જીવતર ફળીભુત થયું અને જેને પુરેપુરી કુઅડ સ્ત્રી મળી તેનો અવતાર ધુળધાણી એટલે નકામો થયો ચતુર સ્ત્રી તે સમય સૂચક છે. તે આખના પલકારામાં વાત સમજી લે છે. અને વખતે અબોલ્યા બોલ પણ ઉપાડી લે છે. (એટલે તરત સમજી જાય છે.)

પોતાના ધણીના મનનું ધારેલું તે હસતી હસતી જરા

વારમાં પારખી લે છે. અને તે ગમે એટલે છેટે હોય પણ મનથી જાણે પાસેની પાસે વસતી હોય તેમ રહે છે.

ઘરનું કામકાજ પોતાના હાથથીજ કરે છે. તોપણ નવરીને નવરી (એટલે કામકાજમાંથી ઝટ પરવારી જાય છે) અને સૌની સાથે મીઠી મીઠી વાતો કરે છે. પણ કોઇની લવારી લેતી નથી.

તે ચતુર સ્રીની ગતિ વીજળીના જેવી છે (એટલે કામકાજ કરવામાં ઘણી ઉતાવળી છે) તે ચોકખી સ્રી છે એવી દેવી જેવી ચતુર સ્રી જેને મળી તે પુરૂષના ધન્ય ભાગ્ય ધન્ય ભાગ્ય !

જેનું ઘર સુખી હોય તેનો સંસાર પણ સુખી છે. જેને ચતુર અને સુઘડ સ્રી મળી તેના સુખનો અને તેની શોભાનો પાર નથી. અને એનો ઘર સંસાર જોઇ આ વખતે ઈંદ્ર પણ બળે છે (મતલબ કે ઈંદ્ર કરતાં પણ તેનો ઘર સંસાર વધારે સુખી અને શોભાવાળો છે.)

એવા સ્રી પુરૂષથી જે જીવતર જાય તે રોજ ઉજાણી જેવું છે. સ્રી અપ્સરા જેવી છે. જુઓ તે ગાતી ગાતી પોતાનું ઘર કેવું સ્વચ્છ કરે છે, અને પોતાનું શરીર હંમેશાં સ્વચ્છ કરે છે, અને સદ્‌ગુણરૂપી સારાં ઘરેણાં પહેરે છે તથા પતિને નહાવાનું અને ધ્યાન કરવાનું સાહિત્ય તૈયાર કરે છે.

વળી રમતી રમતી પોતાનાં છોકરાંને હેત કરીને ઉઠાડે છે. તે ગીત ગાતી જાય છે તથા વાતો કરતી જાય છે. તેથી બાળકને ગમે છે વળી એ ઘણું કરે પણ બીજાને થોડું દેખાડે એવી તે ડાહી છે. (મતલબ કે બહુ ફુલણ નથી) અને પતિની કમાણીને સમજીને સંભાળે છે અને તે પ્રમાણે ખરચ કરે છે.

એ સુંદરી કેવી સાદી છે. તે મોઢું, હાથ પગ વગેરે ચોકખાં રાખીને ઘરમાં હંમેશાં સુખભરી ફરે છે તેથી જાણે ઘરમાં ઝીણો ઝીણો સુખનો વરસાદ પડતો હોયની ! એમ જેને

ડાહી અને સુઘડ સ્ત્રી મળી તેની જીંદગી સફળ છે. પણ જેને ફુઅડ રાંડ મળી તેનો અવતાર ધુળધાણી થયો.

પાઠ ૧૨ મો.

કાછીઆ-બકાલું વેચનાર લીલો મેવો વેચનાર
સસ્તી-સોંઘી
હુતી-હતી
સમ-સોગાન
નુતી-ન હતી
દોદશા-બે તરફ
વણુંઠો-અણજાણું
શ્વાન-કુતરા
મૂષક-ઉંદર
કોળ-ભુંડ
શું-શામાટે
પેસી-ગરી
આશ્ચર્ય-નવાઇ
પ્રસન્ન-રાજી
સંતાપ-દુઃખ
હું સરખું-મારા જેવું
વાસ-રહેઠાણ
મુજવાસ-મારૂં રહેઠાણ
અટરાગ-દ્વેષ
ધામ-ઠેકાણે
પત્ની-સ્ત્રી
કજ્યા-કજીઆ
હું સાથમાં-મારી જોડે

ગાજી કહો-ઉતાવળે બોલો
નવ-નહિ
સ્વામ-સ્વામી, ધણી
કાયા=શરીર
છાયા-પડછાયો
અળગી-છેટી
પૂર્વે=આગળ
પૂંઠે-પાછળ
રૂઠે=કોપાયમાન થાય
કાઠ=લાકડું
સહાય-મદદ
છાપાં-છાપ પાડવાનાં બીબાં
ગર્ભ=કસાર
બાળમુકુંદ-નાના કૃષ્ણ, લાલજી
આનંદ કંદ=આનંદ આપનાર
પંચલી વીંટી=પંચ ધાતુની વીંટી
નાખી=નખી
લાજ=શરમ
સાજ=સાહિત્ય
ભૂલે=ભૂલી જવાથી
રંગભંગ-રંગમાં ભંગ
ચક્ર=સુદર્શન ચક્ર
દંડ-લાકડી
કાંસી-એક જાતનું વાજું

ભાવાર્થ:—જ્યાં કોળી અને કાછીઆની વસ્તી છે અને જ્યાં શાકભાજી સોંઘા મળે છે, ત્યાં એક ઝુંપડી હતી તેના ઉપર સમ ખાવાને એકે સળી નહોતી. (૧)

ભીંતો બેય તરફ બેવડી વળી ગઇ હતી, અને છાપરા ઉપર ભાંગી તુટી કોઇ કોઈ વળી હતી, ઘરમાં જ્યાં જોઇએ ત્યાં ઝાડ હતાં. તેથી અહજાળું નહોતું. (પણ જ્યાં ત્યાં ઝાડ હોવાથી અહજાળું બહુ થાય છતાં નહોતું એમ કહી વક્રોક્તિનો શણગાર બતાવ્યો છે.) (૨)

ઘરમાં કુતરો, ઉંદર અને કોળો રહેતાં હોઈ ભીંતમાં જ્યાં ત્યાં દર હોવાથી વગર મુકે સોળ બારીઓ હતી ને એ ઘરને તાળુ નહોતું કેમકે કાંઈ પણ જાય એવું નહોતું, એ ઘરમાં બેસી પેસી નીકળે ત્યાં બહુ નવાઇ જેવું વરતાતું. (૩)

આવું ઘર જોઇ મહેતો બહુ રાજી થયા. અને કહેવા લાગ્યા કે ઘર જોવાના સંતાપ ગયા. મહેતો કહે છે કે અમે સામાન લેવાને જઇએ છીએ. માટે તમે તમારે ઘેર જઈ સુખીઆ થાઓ. (૪)

હરિજન મહેતાને કહે છે કે અમારા જેવું કાંઈ કામકાજ હોય તે કહો. અમે અમારૂં ઠેકાણું લાવવાને લાગીએ (મતલબ કે અમે અહીં રહીએ) મહેતા કહે છે કે મારૂં રહેઠાણ ભારે (બહુ મોટું) નથી, અને હરિના ભક્તને કાંઇ ખટરાગ ન હોય. (૫)

સંતો એક બીજાને પ્રણામ કરી પોત પોતાને ઠેકાણે ગયા, અને નરસિંહ મહેતો સામાન લેવાને આવ્યા, ત્યારે પોતાની સ્ત્રીને બધા સમાચાર કહ્યા. (૬)

તમે નાતમાં રહેશો કે મારી સાથે રહેશો? એ બધા વચ્ચે ખુલ્લા દીલથી ગાજીને કહો, ત્યારે મહેતી કહે છે કે

મારે માથે તમે ધણી છો; તેથી મારે નાતનું કાંઇ કામ નથી. (૭)

જેમ શરીરથી પડછાયો જુદો પડતો નથી તેમ જે સ્ત્રી તેના ધણીને પરણી હોય તે ધણીથી જુદી પડતી નથી તે તો તેની સેવામાં હાજર જ રહે છે માટે તમે આગળ ને હું પાછળ એમ જે સ્ત્રી ન કરે તેના ઉપર રામ કોપાયમાન થાય. (૮)

મહેતો કહે કે ગોપીચંદન લઇ લો. અને ઓલ્યાને તુળસીનાં લાકડાં દો. ભાઇઓ બધા સંતો મને મદદ કરજો, જેથી માળા અને છાપાં રખે ભુલી ન જવાય. (૯)

ઘંટ અને શંખ લેજો તથા આનંદ આપનાર એવા બાળ મુકુંદને પણ ભૂલી જશો નહિ, અને લાજ અને મરજાદને મૂકીને પવિત્રી અને ટોપી પણ લઇ લેજો. (૧૦)

તાળ, વાજું અને તંબુરો પણ લેજો. અને જોજો કે કાંઇ સામાન અધુરો ન રહે. અને મંજીરા, કીર્તનીઆ તથા મૃદંગ પણ લેજો અને જો કોઇ સાજ ભૂલી જશો તો રંગમાં ભંગ થશે. (૧૧)

વેરાગી બાવાઓ કહે છે કે સહુ વીણી વીણીને લીધું છે. સુદર્શન ચક્ર પાછળ રહેલું હતું તે મેતીને હાથમાં દીધું છે એમ બધું લઇ ભક્તોને દંડવત્ પ્રણામ કરી મહેતો પોતાને ઠેકાણે ગયા. (૧૨)

પાઠ ૧૫ મો.

અદ્ભુત–નવાઇ પમાડે તેવી	તત્ક્ષણ–તરત
કો–કોઇ	જોગવી–જોગવાળી, લાયક
પાર–છેડો	જુક્તિ–કળા
તડાકો–જીભ	પલકવાર–જરાવાર

પુગાડયો—પહોંચાડયો	વૃષ્ટિ—વરસાદ
તીર—કાંઠે	સૃષ્ટિ—દુનીઆ
શીતળતા—ઠંડક	કિમીઆગર—જાદુગર
સુઅમીર—સારો હાકેમ	કરમાં—હાથમાં
મલકતો—હસતો	તીર—આકરો
છલક=છાલક	પ્રથમ—પહેલાં
છલકતો—છલકાઇ જતો	પુર—પૂરા
ગર્વ—અહંકાર	ફુટો—ભુંડા, ખાંડવાથી જે નકામો કડદો નીકળે તે
શોપી લઇ=ચુસી લઇ	ઝપાના—વરસાદની રેટી
નભમાંય=આકાશમા	ચિકાર—ખુબ ઘાડું
અદ્ધર—ઉંચે	પરસાદ—પ્રસાદી
ધરી—રાખી	ગમ—બાજુ
ઝુકાવી—અટકાવી	

ભાવાર્થ:—ઇશ્વરની શક્તિ નવાઇ પમાડે એવી છે તેનો કોઇ પાર પામતું નથી. ઉનાળામાં તાપનું જે બળ હતું તેનો ભાર તોડી નાખ્યો. તેનો ભાર તરત તોડી નાખ્યો અને માણસોનું રક્ષણ સારી રીતે કર્યું, એમ કેવી સારી જુક્તિ મેળવી દીધી છે એવી ઇશ્વરની અદ્ભુત શક્તિ છે. (૧)

તે તડકાને એક જરાવારમાં કયાંઇનો કયાંઈ કાંઠે પહોંચાડી દીધો. અને બધે ઠેકાણે ઠંડક કરવા સારા અમીરને [વરસાદને] મોકલ્યો. સારા અમીરને છાલક મારી છંટકાવવા મલકતા મલકતો મોકલ્યો. ઉનાળાનો ગર્વ ઉતાર્યો અને એને પલકવારમાં કયાંઇનો કયાંઇનો પહોંચાડી દીધો. (૨)

સમુદ્રનું પાણી ચુસી લઇને આકાશમાં મેળવી લીધું. એ આકાશમાં ઉંચે એવું ધરી રાખ્યું છે કે તેને જ્યાં છોડે ત્યાં તે જાય છે; વરસાદને ઝુકાવીને જ્યાં છોડે ત્યાં જાય છે અને દુનિયાને વધાવીને વરસાદ કરે છે. એમ દરિઆનું

પાણી ચુસી લઇને તે જાદુગરનું કામ કરે છે. (૩)

ઇશ્વરના હાથમાં એક એવી ચારણી છે કે તેમાંથી પાણીને છેક છલકાવી જમીનપર સરસર છાંટા પાડે છે. અને તે ચાળણી આકરા તાપથી આપણને બચાવે એવી છે એવી ઇશ્વરના હાથમાં ચાળણી છે. (૪)

પહેલ વહેલા ઝીણા છાંટા છમ છમ કરતા પડે છે એ ઝીણા છાંટાને કુટો જાણી જલદી દૂર ફેંકી દે છે. અને ચાળણીમાં મોટા છાંટાને સાઘરી રાખે છે પ્રથમ મોટા ઝપાટા ઝપટાવતો નથી (એટલે વરસાદ પ્રથમ મોટા સ્વરૂપથાં આવતો નથી) પણ ઝીણા છાંટામાં છમ છમ કરતો આવે છે. (૬)

પછી ચિકાર ભરેલી ચાળણીમાંથી મોટા છાંટાને સરસર કરતો ચાળે છે. જુઓ એના સપાટા કેવા આવે છે. પાણીનો પાર નથી. પાણીનો કાંઇ પાર નથી. પૃથ્વી ભીંજાઇને તેમાં મોટા ભરોડા પડે છે અને માટી તણાય છે. એ પ્રમાણે સંઘરેલા મોટા છાંટાનો દુનિયા ઉપર ઝરમર ઝરમર વરસાદ પાડયો. (૬):

પૃથ્વી ઉપર કેવો વરસાદ પડે છે, દુનિયાને આ વરસાદ જડે છે. પરમેશ્વરરૂપી વરસાદના હુકમથી બધી બાજુથી ધુળ દબાઇ ગઇ.

પાઠ ૧૮ આનુસંધાન

દર્ભ—દાભડો	વનલતા—વનના વેલાઓ
કલ્લા—પુળાના કોળીયા	પત્ર—પાંદડાં
નર્તન—નાચ	પ્રકારથી—રીતે
સકળ—બધી	ઉભરા—મનનો ભાવ

[શકુંતલા સાસરે જાય છે તેના વિજોગથી) હરણાઓ પણ મોઢામાંથી દાભના પુળા ભોંય ઉપર નાખી દે છે.

મોરને જાણે વિજોગના ભાલા વાગ્યા હોય તેથી તે પણ પોતાનો નાચ છોડી દે છે, બધા વનના વેલાએ પણ જાણે ખરેખરાં આંસુ પાડતાં હોય તેમ પાંદડાં વેરે છે. અને એવી રીતના ઉભરા કાઢે છે.

સંકલ્પ–વિચાર	સમાન–સરખા
ભર્તાર–ધણી	સુકૃત–સારી કરણી
તુજ–તારૂં	નવમાલિકા–એ નામની વેલ છે
રૂપેકુળે–રૂપમાં અને કુળમાં	વધુવર–વરવહુ
અવર–બીજા	જોડ–જોડુ, સ્ત્રીપુરૂષ
સદ્દગુણ–સારાગુણ	તુજકાજ–તારે માટે

મેં પહેલાંથી જ તારે માટે જે ધણીનો વિચાર મારા મનમાં કરી મુકયો હતો; તે રૂપમાં, કુળમાં અને બીજા સદ્દગુણોમાં તારી બરોબર છે. તે ધણીને તું તારાં સારાં કૃત્યથી હવે નક્કી પામી. જેમ સારી નવમાલિકાને આંબો મળ્યો અને એ વરવહુની જોડ ખરેખરી જામી. [તેમ તું પણ દુશ્યંતને મળીશ અને તમારૂં જોડું જામશે.] તમે બન્ને (શકુંતલા તથા નવમાલિકા) વર વિષે સુખીઆં થયાં તેથી તેની તથા તારા વિષેની જે ચિંતા હતી તે આજે ગઇ.

કુશતણી–દાભડાની	મુઠીભર–મુઠી જેટલો, મુઠી ભરાય એટલો
રૂઝવા–મટવા	પુત્રતુલ્ય–પુત્રજેવો
અમળ–ચોકખું	
ઇંગુદીકેરૂ–ઇંગોરીયાનું	

દાભડાની અણી વાગવાથી મોઢામાં જે ઘા પડેલ હતો તે રૂઝાઇ જવા ઇંગોરીઆનું ચોકખું તેલ રેડયું. વળી મુઠી મુઠી સામો દઇને એને ઉછેર્યો તે પુત્ર જેવો હરણો મને છોડયો જતો નથી (મતલબ કે એને મુકીને જાઉં છું તેથી મારૂં મન માનતું નથી.

તમતણું—તમારૂં
આપોઆપ—એનીમેળે
વૃત્તિ—ઇચ્છા
સત્કાર—માન પ્રાપ્ત—પેદા
આધિન—તાબે
બંધુજનો—સગાંવહાલાં
અવર—બીજી
યુવતિ—જુવાની ફુટતી સ્રી
વિશેષ—વધારે
વધુ—વહુ (૨) વધારે

ભાવાર્થ—તપ એજ જેનું ખરેખરૂં ધન છે, એવા અમો ૠષિ છીએ તે સાથે તમારૂં કુળ પણ ઉંચું છે (બન્ને જણ વડા વડ છીએ) તે વિચારી આને (શંકુતલાને) ખુશીથી સ્વીકારી લો સ્નેહની ગાંઠ એક બીજાને એની મેળાએજ બંધાણી હતી, પણ વચ્ચે કોઈ કોઇનાં સગાં વહાલાં નહોતાં (૧)

જે રીતે બીજી રાણીઓ આપથી બહુ માનમાં છે તેવી રીતે સામાન્ય માનથી આ યુવતીને તમે પાળજો. તેથી એનું વધારે ઉદય થવું તે નસીબને આધિન છે એ વહુનાં સગાં-વહાલાં જે અમે તેમનાથી કાંઇ વધારે બોલાય નહિ (૨)

પાઠ ૧૯ મો

સુજન—સારા માણસો
મનએકથી=એકચિત્તથી
કર્મ—કામ
સુજ્ઞ=ડાહ્યા
સારાસાર—સારૂં અને નઠારૂં
દુષ્ટ—નઠારી
જુગતે—વિવેકથી કળાએ
સુચવે—જણાવે
સંકટો—દુઃખો
આપદા—પીડા
ભીતિ—બીક
હરે—નાશ કરે
બુઝાવે—ઓલવે
ઉગ્ર—આકરો, વશમો
રૂઝવે—મટાડે
મોહાદિક—મોહ વગેરે
વિકાર—ફેરફારે
ધૈર્ય=ધીરજ
આદિ=વગેરે
વિશ્વમાં—દુનિયામાં
સહી—નક્કી
પરાભવ—હાર

મહિમા–મોટાઇ	દીન--ગરીબ
લગી–સુધી	સાફલ્ય–સાર્થક
હૃદય–મનમાં	વિનંતિ–અરજ
આચરીએ-વદીએ	સન્મતિ=સારી બુદ્ધિ
પ્રાર્થના–અરજ	

ભાવાર્થ—હે ડાહ્યા માણસો તમે સહુ એક મનથી સાંભળો કર્મને વિચારીને બધા વિવેકથી વર્તે (૧)

આ દુનિયામાં વિવેક એજ એક સારી વાત છે જેથી બધા વહેવારમાં ડાહ્યા થાય છે માટે સા૦ (૨)

અને એ વિવેકથી સારા નઠારાની પખર પડે તથા જ્ઞાન વધે અને એ એકથી નઠારી બુદ્ધિ અને અજ્ઞાન પણ નાશ પામે છે (૩)

વળી એ વિવેક ન્યાયને અને નીતિને જુગતે જુગતે ફોડ પાડીને જણાવે છે તથા સચ્ચા વિચારો ફરી ફરીને સુઝાડે છે (૪)

મોટા દુ:ખો નાશ કરી પીડાને ટાળે છે અને કળાઓ બતાડી બીકને હમેશાં નાશ કરે છે (૫)

તાપ, કજીઆ અને અગ્નિની ઝાળને તે ઓલવી નાંખે છે (મતલબ કે એ બધાંને મોળાં પાડે છે) અને નઠારાં વચનરૂપી જે આકરો ઘા તેપણ રૂઝવે છે (૬)

ક્રોધ, લોભ અને મોહ વગેરે મોટા વિકારો છે તેથી આપણને બચાવી લઈ ક્ષમા, ધીરજ, સહન શકિત, સંતોષ શાંતિ, એ વગેરે ગુણોને વધારી સુખ આપે છે અને દોષને નાશ કરે છે (૭-૮)

દુનિયામાં વિવેક હમેશાં નકકી જય પામે છે. અને એને કોઇ દિવસ કોઇ હરાવી શકતું નથી. (૯)

અને દુનિયામાં જેની મોટાઇ પણ વધારે છે. અને એનો જશ (આબરૂ) કયાં સુધી વખાણીએ. (૧૦)

માટે આપણે આપણા મનમાં વિવેકના ગુણને ધીરજથી પકડીએ, અને સ્થિર મનથી હમેશાં તે પ્રમાણેજ આચરણ કરીએ. (૧૧)

પરમેશ્વરની કૃપા વિના એ ગુણ આવતો નથી. માટે નક્કી પરમેશ્વરની કૃપાથી એ ગુણ મેળવવો. (૧૨)

માટે પરમેશ્વરની પ્રાર્થના હેતથી કરો, અને ગરીબ ચાકર થઈ સારી રીતથી ચાલો. (૧૩)

પરમેશ્વરને રીઝવવાનો પણ એજ ઉપાય છે. અને માણુસના જન્મનું સાર્થક મેળવવું હોય, તોપણ એજ ઉપાય છે. (વિવેક મેળવવો) (૧૪)

ભગવંતદાસ અરજ કરીને નમે છે અને પ્રાર્થના કરી પરમેશ્વર પાસે સારી બુદ્ધિ માગે છે. (૧૫)

પાઠ ૨૨ મો

અવિનાશી=પરમેશ્વર	નિર્મળ=ચોકખાં
આશ=આશા	નિશદિન=રાત દહાડો
બહુએ=ઘણા	પસરે=ફેલાય
લેશ=જરા	સુવાસ=સારીવાસ
ઉદાસ=દીલગીર	અંતર=મન
નિરાશ=આશાભંગ	આપતણો=આપનો
શુભ=સારા	હાશ=હીંમત
મતિ=બુદ્ધિ	કુધારો=નઠારો ધારો

ભાવાર્થ:—હે નાશ વગરના ઇશ્વર તમે અમારી અરજ સાંભળો આપતો દયાવાળા છો, અને અમે સહુ બાળક છીએ. તમારી પાસે અમારી એક આશા છે હે અવિનાશી

ભગવાન તમે અમારી અરજ સાંભળો

નાનાં છોકરાં તો બહુએ વાંક કરે, પણ તમે જરાએ ઉદાસ થશો નહિ. અને અમે ભણતર ભણવા ભેગાં થઇએ તો અમને આશાભંગ કરશો નહિ. હે અવિનાશી૦

અમે બધા સમજીને સારા ગુણ લઇએ, અને જરા પણ ખામી ન રહે. હે અવિનાશી૦

શારા ગુણ સાથે સારી બુદ્ધિ આપો. જેથી બધામાં અમારો મોખ થાય. હે અવિનાશી૦

જેમ અમારી સારી કીર્તિ (વાસ) ફેલાય તેમ અમે મનમાં રાત દહાડો ચોકખાં રહીએ અને મોઢેથી એવું માગીએ છીએ કે જેથી અમારૂં મન ચોકખું થાય હે અવિનાશી૦

અમને મનમાં હિંમત છે કે આપનો આશરો મળ્યાથી બધું થશે અને કોઈ દિવસ જરાપણ કુધારો ન રહે અને સુખનો પણ નાશ ન થાય તેમ કરો હે અવિનાશી૦

સદ્ય=જલદી
સકળ=બધું
હેવા-ટેવ
જાચક—માગનાર
જનને—માણસને
અંતે—છેવટે
સ્વપદ– પોતાનું પદ ઇશ્વરનું પદ
પાવસ—વરસાદ
ભાસે-દેખાય
સંદેહ-વહેમ, શક
શીદ—શા માટે
સંધે=સંદેહ
અશૌચ=અપવિત્ર
વધૃત=એ નામનો એક રોગ છે
દુર્યોગ=નઠારો જોગ
પેખે=જુએ
લેખે=ગણે
શ્રુતિ=વેદ, હિંદુધર્મનું જુનું પુસ્તક
સાંબરી=જાદુગર
ચિત=મન
ચળે=ફરી જાય
કલ્પે=કલ્પમાં, જુગમાં
રાચું=રાજી થાઉં

મન માને છે કે પરમેશ્વરનું નામ સાચું છે. અને ત માગનાર માણસને છેવટે પ્રભુ પદ મળે છે. તે વિના બીજી બધી જે જે ટેવો છે તે વાર લગાડનારી છે વરસાદની ઋતુ અને ગ્રહણ એ પ્રથમથી ક્યાં દેખાય છે પણ સાચા શાસ્ત્રથી એ વહેમ તરત નાશ પામે છે (૧)

અપવિત્રતા, સ્નાન, વૈધૃત વગેરે નઠારા જોગો એને કોણ જુએ છે, પણ શાસ્ત્રના વચનથી એ સાચું છે એમ ગણાય, છે, માટે પરમેશ્વરનું નામ સાચું છે (૨)

આ કામ કરવાથી પાપ થયું. અને આમ કરો એટલે તે તરત નાશ પામે. એ સર્વ વેદમાં સાચું કહ્યું છે. માટે ઇશ્વરનું નામ. (૩)

જાદુગરના બધા મંત્રો એકદમ ફળે છે. અને તેથી મૂર્ખ માણસનું ચિત્ત પણ ચળી જાય છે પણ તેથી સજ્જન માણુ સંતોષ થાય છે (કારણ કે તે જાણે છે કે આ બધું ખોટું અને હાથ ચાલાકી છે) માટે ઇશ્વરનું નામ. (૪)

ઇશ્વરના નામનું સ્મરણ કરવું એ બધે સાચી વાત છે તે કોઇ જુગમાં પણ ખોટું નથી દયારામ કહે છે કે તેથી હું રાજી થાઉં છું માટે ઇશ્વરનું નામ, (૫)

પાઠ ૨૫ નું અનુસંધાન

માનવ=માણુસ
જશથી=કીર્તિથી
નેક=વાજબી
ભુવન=દુનિયા

હરીજા=લઇજા
કશું=કાંઇપણ
જરી=જરાપણ

ભાવાર્થ:—અરે માનવી જો તું મરે, તો કીર્તિ લઇ (કીર્તિ મેળવી) મરી જા અને આ દુનિયામાં કાંઇક વ્યાજબી કામો કરીજા આ દુનિયામાં ભલાની જ ભલાઇ છે માટે હે ભાઈ હીંમતથી તું જરા એ લઇજા. તારી સાથ કશું આવવાનું નથી. જો ઘણું ન થાય તો કાંઇને કાંઇ પણ કંઇક કરી જા.

પાઠ ૨૬ મો.

તરૂવૃંદમાં=ઝાડના જથામાં	મનભાવે=મનને ગમે
છંદ=તાન, મજા	કોમળ=મીઠો મધુર
રજની=રાત	રવ=અવાજ
ચાંદની=અજવાળી રાત	અમીરવ=અમૃત જેવો અવાજ
આછી=થોડી થોડી	સખી=બેની
અનીલ=પવન	ગાનનદી=ગાયન રૂપી નદી
મંદમાં=ધીમેથી	ચંદમાં=ચાંદામાં
મીઠી મીઠી=મીઠું બોલનારી	

ભાવાર્થ:—(આ કવિતામાં કોયલ પક્ષી એક ભાગમાં એટલે ઝાડના જુથમાં કોઈની નજરે ન પડે તેમ રહી મીઠા મીઠા અવાજ કરે છે, તે અવાજ બે સખીઓ સાંભળે છે. અવાજ દૂરથી સંભળાય તેમ બહુ પ્રિય લાગે છે, ને તેના ઉપર બહુ ભાવ થાય છે એક ઘરમાં હારમોનિયમ વાગતું હોય તો પાડોશના માણુશો બીજા ઘરમાં સુતા સુતાં સાંભળે તેને જેવું પ્રિય લાગે તેવું તે ઘરના માણુસોને નજરે જોવાથી પ્રિય લાગતું નથી વગેરેનો ભાવ કવિ બતાવે છે)

હે બેની! પેલી કોયલડી ઝાડના ઝુંડમાં તેના તાનમાં ગાય છે તે સાંભળ.

રાત્રે બધું શાન્ત છે. તેવી શાંન્ત રાતમાં અજવાળી રાત એના બોલવાથી કેવી ચમકી રહી છે. અને આ વાદળું કેવું આછું આછું છવાઈ રહેલું છે અને એનો અવાજ પવનની લહેરમાં કેવો ધીમો ધીમો આવે છે, એવી કોયલ. (૧)

હે બેની ! એ તને બોલાવે છે. ને તું પણ મીઠા બોલી છું અને એ પણ મીઠા બોલી છે માટે મીઠી મીઠી ને મન ગમે છે. તું એના કોમળ કાં 'મીઠો ટહુકો પાછો દેને એવી. (૨)

જો એનો અવાજ પાછો "ટીહુ ટીહુ" ફરતો આવ્યો. એના મીઠા અવાજને અમૃત જેવો અવાજ પાછો લાવ્યો, કોયલડી ઝાડના ઝુંડમાં સંતાઇ રહી છે એવી૦ (૩)

જે પેલા ચંદ્રમાં પોતાના તાનમાં ગાતી ગાતી ચાલે છે તે મીઠી ગાન રૂપી નદી એં દીઠી માટે ચાલો સખી એ મીઠીને સાંભળીએ એમ હે બેની! પેલી કોયલડી ઝાડના ઝુંડમાં પોતાના તાનમાં ગાય છે તે સાંભળ. (૪)

વૃંદાવન=મથુરાની પાસે કૃષ્ણે નાનપણમાં લીલા કરેલી તે બાગ	મૃગ=હરણ
કાન=કાનજી, કૃષ્ણ	મોહન=મોહ પમાડનારાં
નાદે=અવાજથી	પયપાન=દૂધ પીવું તે
વેધી=વીંધી	પળે=વખતે
મુનિવર=મોટા મુનિઓ	ટાટડી=સ્થિર
સાન=શુદ્ધિ	ઉદીયો=ઉગ્યો
તરૂ=ઝાડ	ભાણ=સુર્ય
	સમાધ=સમાધિ

ભાવાર્થ—કૃષ્ણ ભગવાન વૃંદાવનમાં ઉભા ઉભા વાંસળી વગાડે છે. એના અવાજથી મોટા મુનીઓની પણ પાંસળી વીંધાઇ ગઇ અને કોઇને ભાન રહ્યું નહિ. અને એને પગે નમવા ને ઝાડની શાખાઓ પણ ઝુમી રહી છે. અને એને

વળગેલા વેલા પણ કહે છે કે અમારા પણ ધન્ય ભાગ છે કે અમે પણ નમીએ છીએ. જમનાનાં પાણી પણ ચાલતાં નથી. અને હરણ પોતાના મનમાં બહુ મોહ પામે છે.

અને એ વાંસળીનો અવાજ સાંભળીને પંખી માળામાં હાલતાં નથી. અને વાછરડાં ધાવતાં પણ નથી. પણ કાન દઈને સાંભળે છે. અને ગાયો તે વખતે ગાળા તોડીને કાનજીનો નાદ સાંભળવાને જાય છે જાણે સુરજ ઉગ્યો એવું જાણી પાણીમાં કમળ ફુલ્યા ને સ્થિર થયાં. અને શંકર પણ સમાધિમાંથી જાગ્યા ને સમાધિ છોડી દીધી એમ સર્વ જગતમાં જાણ થયું.

પાઠ ૨૮માનું અનુસંધાન

દીલ=મન	આફત=દુઃખ
દાઝ=લાગણી	અર્પતા=અર્પણ કરતાં
સ્વાર્થ=મતલબ	ડગે=ડગી જાય
દેશ=દેશના માણસો	ધીટકાર=ધીકકાર
રિબાય=પીડાય	ગુમાવે=બાળે, નકામું કાઢે

ભાવાર્થ—જે નર કે નારી દેશની લાગણી મનમાં લાવે નહિ. અને નકામી નકામી વાતો વધારીને ફક્ત સ્વાર્થનાં જ કામ કરે વળી જે દેશપર દુખ આવી પડે ત્યારે દેશી માણસના દુખે દુખાય નહિ અને જેના મનમાં દયા આવે નહિ. તથા જેના રૂંઆડાં ઉભાં થાય નહિ. વળી દેશ માટે તન, મન અને ધન આપી દેતાં જે ડગી જાય અથવા ફરી જાય અને બીજાને પણ ફેરવી દે એવા ધિક્કારને પામે છે અને તેઓ પોતાના બાપનું નામ ગુમાવે છે.

પાઠ ૩૦ મો

નરદેવ–નરમાં દેવ
સુતા–દીકરી
પ્રસંશા–કીર્તિ
ભુપ–રાજા
વરી=પરણી
સુરનરાદિક=દેવતા, નર વગેરે
તજી=છોડી દઈ
વાલથી=હેતથી
સજી=પહેરાવી
દેવીસમ=દેવી જેવી
તનય=દીકરો
તનયા=દીકરી
સાંપડયાં=પેદા થયાં આવ્યાં
સુરપુર=દેવનું શહેર
મનભાવતાં=મનગમતાં
પુણ્ય શ્લોક=પવિત્ર જશવાળા
યશ=કીર્તિ
પ્રસરાવતા=ફેલાવતા
સુજ્ઞ=ડાહ્યા
નિજ=પોતાના
બંધુ=ભાઈ
દુર્દશા=નઠારી હાલત
પુષ્કર કર=પુષ્કરનો હાથ
નીજ=પોતાનું
સંતાન=છોકરાં
સુકુમાર=સુંવાળા કુમાર

મુખકાંતિ=મોઢાનું તેજ
તાકાત=શક્તિ
ભૂપરે=પૃથ્વીપર
ક્ષુધા=ભૂખ
દુર્ભાગ્ય=નઠારૂં નસીબ
સ્થિરતા=દૃઢતા
અળગી=જુદી
રજની=રાત
પટ=લુગડું
નૃપ=રાજા
બેભાન=બેશુદ્ધ
જીવન=જીવના આધાર
વિકળ=અધીરી દુઃખી બહારી
વ્યાધે=શિકારીએ
વલવલતી=ટળવળતી
સલુણી=મનોહર કાંતિવાળી
સહી=નક્કી
અહિ દંશ=એરૂનું કરડવું
વિરૂપ=કદરૂપો
ઋતુપર્ણ=અયોધ્યાનો રાજા
સારથી=રથ હાંકનારો
શિઘ્ર=જલદી
કળ્યાં=ઓળખ્યાં
હર્ષઘેલાં=હરખમાં ગાંડા થએલાં
અહિ અસર=સર્પની અસર
ગત=ગએલું

સાનુકુળ=ફાવતું	દ્યૂત=જુગાર
છકી=ફુલાઇ	નિશ્ચય=નક્કી
કિંવા=અથવા	કને=પાસે

ભાવાર્થ—નરમાં દેવ એવા ભીમક રાજાની દમયંતી નામે દીકરી હતી. તે સુંદરી નળ રાજાની કીર્તિ હંસને મોઢે સાંભળીને તેને પોતાના મનથી વરી ચુકી. મોટી સ્વયંવરની સભામાં દેવતા નર વગેરેને છોડી દઇ તેણે નળના ગળામાં વરમાળ હેતથી પહેરાવી. (૧)

એ દમયંતી દેવી જેવી શોભતી અને દમયંતીથી નળ રાજાને રૂપ અને ગુણમાં શોભે એવાં બે બાળક (એટલે એક દીકરો અને એક દીકરી) આવ્યાં દેવની નગરી જેવાં સારા સુખો મન ગમતાં ભોગવ્યા. અને પ્રજાને પાળી પુણ્યશ્લોક બની ચારે તરફ બહુ કીર્તિ ફેલાવતાં (૨)

નળ સમજુ છતાં પોતાના ભાઇ પુષ્કરની સાથે જુગટું રમ્યો જેને માથે દુર્દશા ફરે છે તેને હંમેશાં અવળું જ સુજે છે. પોતાનું રાજ્ય પુષ્કરના હાથમાં ગયું. અને છોકરાં પણ મોસાળમાં જઇને ઉછર્યાં અને જુગટામાં હારવાથી નળ અને દમયંતી અકેક લુગડું પહેરીને નગર છોડીને નીકળી ગયાં. (૩)

એ સુકુમાર બાળકોના પગમાં શૂળ, કાંટા અને કાંકરા વાગ્યા. અને ટેકરા ચઢતાં ઉતરતાં બહુ આકરો થાક લાગ્યો. ત્રણ દિવસના ઉપવાસ થયા અને આંખો ઘણી ઉંડી જતી રહી (એવી ભુખથી) મોઢાનું તેજ પણ ફીકું પડી ગયું અને શરીરમાં શકિત પણ રહી નહિ. (૪)

વગડામાં દૂરથી ઘણાં પક્ષીઓ પૃથ્વી ઉપર બેઠેલ ભાળ્યા ભુખની શાંતિ કરવા માટે નળરાજા તેના ઉપર પોતાનું લુગડું નાખે છે. પણ તે લુગડું લઈ પક્ષી ઉડી ગયું તેથી

નળરાજાની આશા તૂટી ગઇ આવું દુર્ભાગ્ય જોઇને નળરાજાને પોતાના શરીરનું કાંઈ ઠેકાણું રહ્યું નહિ (એ વખતે એના મનમાં બહુ બહુ જાતના વિચાર થવા માંડ્યા કે હું રાજા હતો. અત્યારે મને પહેરવાને લુગડું નથી તેમ ખાવાને અનાજ પણ મળતું નથી.) (૫)

એ વખતે દમયંતીને નળે કહ્યું કે આવા આવા દુઃખમાંથી બચવાને માટે તમે તમારે પિએર જાઓ પણ ધણીથી જુદા રહેવાનું એ ગુણવાન સ્ત્રીને ગમ્યું નહિ. વગડામાં બહુ દુઃખી થયાં અને રાત પડતાં ઉંઘી ગયા એવામાં અધી રાત્રે અર્ધું લુગડું ફાડી નળ દયા છોડીને ચાલ્યો ગયો. (૬)

પછી જ્યારે એ સતી સ્ત્રી (દમયંતી) જાગી અને પોતાના ધણીને ન જોયો ત્યારે એ મારા પ્રાણ, એ મારા જીવન તમે ક્યાં ગયા. એમ કરતી વખતો વખત રોતી. પછી બહાવરી બની નળને શોધવા મંડી, એવામાં અજગરના મોઢામાં આવી પડી, ત્યાં દુખથી વૈહરબી ટળવળતી હતી તેને એક શિકારીએ યુક્તિથી ઉગારી. (૭)

પછી જેમ તેમ કરીને પોતાની માસીને ઘેર ગઇ ને સુખ દુઃખમાં કેટલાક દિવસ કાઢ્યા. પછી કુળગુરૂ સુદેવના ગોતવાથી એ મનોહર કાંતિવાળી પોતાને પીએર નક્કી પહોંચી. (હવે બીજી તરફ નળનું શું થયું તે જોઇએ) નળને સર્પ કરડવાથી તે કદરૂપો થઇ ગયો હતો તેથી ઋતુપર્ણ રાજાને ત્યાં રથ હાંકવામાં સારથી તરીકે નોકર રહ્યો. (હવે નળને શી રીતે ગોતવો તે માટે બીજી એવી યુક્તિ કરી કે (એ દમયંતીનો ફરીને સ્વયંવર કર્યો. તે સાંભળી એ નળ જલદી ત્યાં ગયો. (૮)

એ વખતે નળના રૂપમાં બહુ ફેર દીઠો. પણ તેનાં લક્ષણો કળી કાઢયાં (તેના હાથ ઢીંચણની નીચે સુધી પહોંચતા હતા)

પછી દમયંતી અને નળ મળ્યા તે સાથે તેમનાં બે બાળક જે માતાના વહાલથી ગાંડા થઈ ગયેલ હતાં તે પણ મળ્યાં. આ વખતે (કળજુગની મુદત પુરી થઇ રહેવાથી) સર્પની અસર ગઇ અને પુષ્કર પગે લાગ્યો. અને ગએલું રાજ્ય પણ મળ્યું એમ ઇશ્વરની મહેરબાની હોય તો બધું અનુકુળ થઇ પડે છે. (૯)

ઉપદેશ—આ ઉપરથી એવી શીખામણ લેવી કે સુખના વખતમાં મદાંધ ન થવું અને દુઃખની વેળાએ હીંમત હારવી નહિ. કેમકે સુખ દુઃખ હંમેશાં રહેતાં નથી એવી નીતિ મનમાં ઉતારવી. વળી રાજા હોય કે ભલે ગરીબ હોય પણ તે બધાં જુગટું રમવાથી દુખીઆં બને છે. માટે હું નક્કી કહું છું કે કોઇએ એ નઠારા ગુણ પાસે કોઈ દિવસ જવું નહિ. (૧૦)

સમાપ્ત